

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE DAHİLİYE VE GÜVENLİK
HİZMETLERİNİN GÜNLÜK HAYATA YANSIMALARI (1923-
1950) ***

*The Reflection of Interior (Domestic) and Security Services to the
Daily Life During the Republic Period (1923-1950)*

Mehmet EVSİLE**

Öz:Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte ülkenin yeniden bir idarî taksimata tabi tutulduğu ve iç güvenliği sağlayacak düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde yaşanan sıkıntıların olumsuz etkileri güvenlik alanına da yansımıştır. Bunun sonucunda, Osmanlı Devleti'nden devralınan tabloda dahiliye ve güvenlik hizmetleri konusunda ciddi problemler yaşandığı görülmektedir. İdarî taksimat ve mahallî yöneticilerin sayı ve kalite olarak eksiklikleri, bu hizmetlerin yürütülmesine engel olmuştur. Güvenlik güçlerinin eksikliğinden dolayı asayiş hizmetleri yetersiz kalmıştır. Köy idare hayatındaki eksiklikler ve köylünün üzerindeki malî yükümlülükler dikkat çekmektedir. Köylerde kadastro kayıtları çok az olduğu için toprak anlaşmazlıkları görülmektedir. İdarî taksimat, belediye hizmetleri, köy hayatı, asayiş hizmetleri, kolluk güçleri, askerlik ve diğer alanlarda pek çok düzenlemeler yapılarak, bu konulardaki sıkıntılar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu makalemizde konu ile ilgili basılı eserlerdeki bilgilerden de istifade etmek üzere, ağırlıklı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi ve Tutanak Dergisi'ndeki bütçe görüşmelerinden günlük hayata dair konuşma metinlerindeki bilgileri tarayarak, ulaştığımız ayrıntılı bilgileri vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, İdarî Taksimat, İç Güvenlik, Vilâyet Yönetimi, Köy Yönetimi.

Abstract: After the establishment of Turkish Republic, it was seen that some measurements and rules were put into regulation for the interior (domestic) security and the country was divided into new divisions in order to provide the administration. The challenges seen during the World War I and the National

* **Received-Geliş Tarihi:** 12.05.2019 **Accepted-Kabul Tarihi:** 30.05.2019

DOI Number: 10.19039/sotod.2019.116

Atıf / Citation: Mehmet Evsile, "Cumhuriyet Döneminde Dahiliye ve Güvenlik Hizmetlerinin Günlük Hayata Yansımaları (1923-1950)", *Studies of The Ottoman Domain*, Volume-Cilt: 9 / Issue-Sayı: 17/ Date-Tarih: August-Ağustos 2019, ss.163-193.

** (Prof. Dr.) Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Amasya, Türkiye. E-mail: mevsile@amasya.edu.tr **ORCID ID:** 0000-0001-5289-8703

struggle affected the national security of the country. As a result, the circumstances overtaken from the Ottoman Empire depicted that the country faced with serious problems in terms of security and interior(domestic) affairs. The insufficiency in the number and qualification of the administrators and security staff affected to carry on the duties in the field of administration and the security. Insufficiency in the number of security staff fell behind the desired level. Deficiencies seen in the management of the villages and the financial problems that the villagers suffered from attracted attention. In the villages, there seen land problems among the villagers because of the lackness of the land title records. Having made many regulations in the field of administrative division, municipality services, village life, security services and in other fields, the problems arisen were tried to be cleared away. This article us to benefit from the information in published works on the subject, mainly Grand National Assembly of Turkey Memorandum Ceridesi and Record by scanning information in text talk about the daily life of the budget negotiations in the magazine, we try to give detailed information we get.

Keywords: Turkish Republic, Administrative Division, Interior Security, City Management, Village Management.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman, pek çok alanda olduğu gibi, güvenlik hizmetleri alanında da Osmanlı Devleti'nden intikal eden mevzuat hükümleri bir süre daha yürürlükte kalmıştır. Bu alanda anayasal ve kanunî düzenlemeler yapıldıkça, yeni mevzuat hükümleri yürürlüğe girmiştir. Güvenlik hizmetleri, bir süre 13 Mart 1913 tarihli “*İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu Muvakkati*”nin mülkî taksimat, yöneticiler ve görevleri hakkındaki maddelerine göre verilmiş; ancak 1921 ve 1924 Anayasaları, 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı “*Köy Kanunu*”, 18 Nisan 1929 tarih ve 1426 sayılı “*Vilâyetler İdaresi Kanunu*”, 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı “*Belediye Kanunu*” gibi düzenlemelerle bu konuda yeni mevzuat hükümleri tespit edilmiştir.

1-İdarî Taksimat

Türkiye’de idarî yapının teşekkül ettirilmesi, mülkî birimlerin kurulması ve amirlerin atanması, kolluk güçlerinin oluşturulması, ülke içerisinde asayişin sağlanması gibi konularda anayasal ve kanunî düzenlemeler yapılmıştır. 20 Ocak 1921 tarihli *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu*’nun (1921 Anayasası) 11-14. maddelerinde vilâyetler, 15. maddesinde kaza ve 16-21. maddelerinde de nahiye teşkilâtı hakkında hükümler yer almıştır¹. Aynı konular, 20 Nisan 1924 tarihli *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu*’nun (1924 Anayasası) 89-91. maddeleri ile

¹ Suna Kili – A. Şeref Gözübüyük; *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.92-93.

düzenlenmiştir². Anayasa maddelerine ilâve olarak Osmanlı Devleti döneminde, 13 Mart 1913 tarihinde çıkartılan “*İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanun u Muvakkati*” nin çeşitli maddelerinde vilâyet yönetimi, valinin görevleri, vilâyet idare meclisinin oluşumu, üyeleri ve görevleri, vilâyet hususî idaresinin oluşumu, üyeleri ve görevleri ile vilâyet umumî hey’eti gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır³. 1954 yılındaki kanun maddelerindeki değişikliklere kadar ülkemizde Dahiliye Vekâleti’nin bütün hizmetleri bu mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesinde, Türkiye’deki mülkî taksimat konusunda değişik zamanlarda farklı bilgiler verilmiştir. 1939 yılında 62 vilâyet, 378 kaza, 892 nahiye, 544 belediye, 42.000 köy varken⁴; 1949 yılında 63 vilâyet, 334 ilçe, 940 bucak ve 34.354 köy olduğu görülmektedir⁵. 1928 yılında toplam 40.921 köyün⁶, 1945 yılında 397 ilçe, 932 bucak ve 40.000 köyün bulunduğu ifade edilmektedir⁷. 1949 yılında 63 il, 1300 ilçe ve bucak ile 40.000 köyden bahsedilmektedir⁸. Özellikle köy sayılarında değişik rakamlar telâffuz edilmektedir. Buradan köy sayılarının yıldan yıla değişebileceğini kabul etmekle birlikte verilen rakamların istatistik verilere dayanmadığı da düşünülebilir.

Vilâyet ve ilçe olmak için Dahiliye Vekâleti tarafından bazı kriterler tespit edilmiştir. Vilâyet olma kriterleri Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey tarafından şöyle açıklanmıştır: “*Bu gün altmış üç vilâyetimiz vardır. Vilâyetler için iki esas düşünülür: birisi, idare-i umumiye diğeri idare-i hususiye. İdare-i umumiyede takip ettiğimiz nokta-i nazar, o vilâyetin doğrudan doğruya devlet teşkilâtının masrafına karşılık olabilecek kadar varidata malik olması. İdare-i hususiyede nokta-i nazarınız, kendisine tevdi olunan vazaif-i hususiyelerini kendi varidatı ile yapabilecek vaziyette bulunması. Bunlara mukabil bir de siyasî ve mahallî şerait vardır. Bazı yerleri, bu şeraiti haiz olmadığı halde devlet, gerek dahile ve gerek harice*

² Suna Kili – A. Şeref Gözübüyük; *a.g.e.*,s. 128-129.

³ Yüksel Kaştan; “Osmanlı Devletinde “1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanun u Muvakkati “ ile

Vilâyet Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2,

Ocak 2016, s.83-88.

⁴ Galip Pekel (Tokat); 23.05.1939, TBMM, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* (6. Dönem),

Cilt:2, s.180.

⁵ Recai Güreli (Tokat); 24.02.1949, TBMM, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi* (8. Dönem),

Cilt:16, s.556.

⁶ Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey (Muğla); 25.04.1928, TBMM, *TBMM ZC* (3. Dönem), Cilt:3, s.266.

⁷ General Kâzım Sevüktekin (Diyarbakır); 23.05.1945, TBMM, *TBMM TD* (7. Dönem), Cilt:17, s.288.

⁸ Ahmet Ali Çınar (Burdur); 26.02.1949, TBMM, *TBMM TD* (8. Dönem), Cilt:16, s.717.

karşı, siyaset icabı olarak vilâyet halinde tutmak mecburiyetinde kalır ve bunlardan bazı vilâyetlerin, ahali az, varidatı da az olmakla beraber vilâyet kalmasında zaruret vardır.”⁹

İlçe olmak için de hükümet konağı yapacak bina, memurların oturacağı kadar ev, çarşı, hamam, mezbaha ve okulların bulunması istenmektedir¹⁰. Bunlardan başka valilerin iş yüklerinin azaltılması için merkez ilçeler kurulması ve buralara da birer kaymakam atanması teklif edilmiştir¹¹.

Zaman zaman valilerin yetersiz olduğu¹², 64 nahiyede Nahiye Müdürü bulunmadığı gibi eksiklikler dile getirilmiştir¹³. Dönemin sonlarına doğru valilerin aynı zamanda parti il başkanı olmasından kaynaklanan şikâyetler dikkat çekmektedir: “*İdarî taksimatta mülkiye amirlerini yalnız kanundan ve vicdanından aldığı ilhamla hareket eden bir unsur olarak görmek arzusunda olan vatandaş, esefle kaydedelim ki, bilhassa son siyasî gelişmeler sırasında bunun tamamen zıddını görmekle üzgündürler. Evet arkadaşlar, bu mahaza bir hakikattir. Ancak tek parti geleceğinin tabii bir neticesi olmuş, bir tarihte kendilerine parti başkanlığı vazifesi verilen valiler, kendilerini bağlı kaldıkları partilerine hizmeti bu yönden kanun dışına çıkmış olsalar dahi daima tecviz eder duruma gelmişlerdir.”¹⁴*

18 Nisan 1929 tarih ve 1426 sayılı “Vilâyetler İdaresi Kanunu”nun 20 Temmuz 1931 tarih ve 1851 sayılı kanunla değiştirilen 17. maddesinin birinci fıkrasında, valilerin, vilâyette devletin ve her vekâletin idarî ve siyasî icra vasıtası olduğu zikredilmekte, aynı maddenin son fıkrasında ise, valilerin İcra Vekilleri Hey’eti kararıyla her zaman vekâlet emrine alınabilecekleri gibi, emekliye de sevk edilebilirler ibaresi yer almıştır¹⁵. Bu düzenlemeler, valileri kabinenin siyasî icra vasıtası haline getirdiği gibi, diğer yetkilerini de daraltmıştır. Çünkü valiler, ekonomi, bayındırlık, sağlık, millî eğitim, ziraat gibi konularda artık kendi inisiyatifleri ile değil de, ilgili bakanlığın talimatı çerçevesinde hareket edeceklerdir¹⁶. Bu uygulamalarla Dahiliye Vekâleti’nin demokratik ilkelerden uzaklaştığı, halbuki demokratik idareyi Dahiliye Vekâleti’nin kurması gerektiği dile getirilmiştir: “*Dahiliye Vekâleti; memlekette demokrasinin, vatandaş hak ve hürriyetlerinin, bu hak ve hürriyetlerinden en kâmil ve pürüzsüz bir şekilde istifade etmek için lâzım gelen huzur ve asayişin muhafızı olan bir bakanlıktır. Memlekette kanunların hakimiyetini temin için, alınacak*

⁹ Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey (Muğla); 15.07.1931, TBMM, *TBMM ZC (4. Dönem)*, Cilt:3, s.118-119.

¹⁰ Ahmet Bozbay (Kütahya); 26.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.343.

¹¹ Hikmet Turan Dağlıoğlu (Antalya); 20.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.246.

¹² Sırrı Bey (Kocaeli); 22.06.1932, TBMM, *TBMM ZC (4. Dönem)*, Cilt:9, s.251.

¹³ İbrahim Dıblan (Kocaeli); 25.07.1941, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:18, s.184.

¹⁴ Suphi Batur (Sinop); 28.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.493.

¹⁵ Sait KÖöksal (Isparta); 28.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.494.

¹⁶ İhsan Olgun (Yozgat); 28.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.497.

tedbirlerin başında, İçişleri Bakanlığı'nın ve bu bakanlığa bağlı olarak vazife gören teşekkül ve memurların, her bakımdan takviyelerini, hal ve istikballerinin emniyet altına alınması elbette bir zarurettir.”¹⁷

2-Belediye Hizmetleri

Osmanlı Devleti döneminde 1854-1856 Kırım Savaşı yıllarında ilk belediye idaresinin kurulması çalışmaları, batı ülkeleri ile artan ilişkiler sonucunda başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde belediyelerin kurulması Kırım Savaşı'nda müttefiklerinin etkisiyle olmuştur. 1855 yılında İstanbul'da ilk kez belediye kuruluşu gerçekleştirilmiştir¹⁸. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman, Osmanlı Devleti'nden toplam 300 belediye devralmıştır¹⁹. 1949 yılında toplam belediye sayısı 800'e ulaşmıştır²⁰. 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı “Belediye Kanunu” çıkartılarak bu konuda çok ayrıntılı (toplam 165 madde) düzenlemeler yapılmıştır²¹. 1 Temmuz 1948 tarih ve 5237 sayılı “Belediye Gelirleri Kanunu” ile belediyelerin alacağı vergiler tespit edilmiştir. Buna rağmen özellikle büyük şehirlerde belediye sınırlarının çok geniş ve hizmet kollarının çok fazla oluşu dolayısıyla belediye hizmetlerinde aksamalar yaşanmıştır. 1946 yılında 607 belediyeden ancak 72'sinde temiz ve taziyikli içme suyunun bulunduğu²²; 1949 yılında 35.000 köyün belediye hizmetlerinden mahrum olduğu tespit edilmiştir²³.

Büyük şehirlerdeki belediye hizmetlerinde yaşanan bazı aksaklıklar da Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunda dile getirilmiştir. İstanbul Belediyesi'nin bütçesinin hizmetleri yerine getirmeye yetmediği ifade edilmiştir²⁴. İstanbul'da temiz içme suyu sıkıntısı birçok defa gündeme getirilmiştir²⁵. İstanbul'un belediye ve diğer bakanlıklarla birlikte çözülmesi gereken problemleri şu şekilde tespit edilmiştir²⁶: “Kokain,

¹⁷ Refik Koraltan (İçel); 28.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.502.

¹⁸ Yeter Çiçek; “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan

2014. Cilt:11, Sayı:1, s. 57.

¹⁹ Korel Göymen; “Türk Yerel Yönetiminde Katılımcılığın Evrimi: Merkezîyetçi Bir Devlette Yönetişim

Dinamikleri”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:32, Sayı:4, Aralık 1999, s.68. (67-83)

²⁰ General Sadık Aldoğan (Afyonkarahisar); 22.02.1949, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:16, s.359.

²¹ *T.C. Resmî Gazete*, 14 Nisan 1930, Sayı:1471, s.8821-8840.

²² Akif Eyidoğan (Kars); 25.12.1946, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:3, s.488.

²³ General Sadık Aldoğan (Afyonkarahisar); 22.02.1949, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:16, s.358.

²⁴ Dr. General Niyazi İsmet Gözcü (İstanbul); 20.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.242-

243.

²⁵ Galip Bahtiyar Göker (İstanbul); 23.05.1944, TBMM, *TBMM ZC (7. Dönem)*, Cilt:10, s.202.

²⁶ Ali Rıza Arı (İstanbul); 28.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.5185-519.

morfin, esrar ve afyonun memleketteki ocak ve yuvaları maalesef İstanbul'dadır... ileride rahatsızlıklara vesile olabilecek, bir de serseri çocuklar davası vardır... Sıhhi teşkilâtta noksanlık... Sağlık Bakanlığı'na bağlı olan doktorlarla Belediyeye bağlı olan resmî tabipler arasında bir koordinasyon eksikliği vardır... Taksi şoförlerinin vatandaşların istedikleri yerde durmamasından şikâyetleri vardır.”

Asayiş tehlikeye sokan işlerden de şikâyetler gelmiştir²⁷: “Belediye meclislerinin bu husustaki titizliklerine rağmen tatbikat ve hâdisat tamamen aksinedir. Gece yaraları meyhanelerden sokaklara fırlayan sarhoşlar attıkları naralarla, ellerindeki saldırmalarla vatandaşın yalnız rahatını değil, emniyet ve selâmetini ve hayatını tehlikeye koyuyorlar. Bir sarhoşun attığı bir tokatla bir vatandaş yere seriliyor. Elindeki saldırma ile önüne rastlayan bir masumun karnını deşiyor, bağırsaklarını döküyor. Şükranla arz edeyim ki; Hükümetin aldığı tedbirlerle, bu hâdisat son günlerde çok azalmıştır. Ancak mevcut müeyyidelerin bu husustaki mücadeleyi tam bir muvaffakiyete isal edeceğine kaani değilim. Şerirleri sindirmek, şirretliklerine nihayet vermek için daha müessir müeyyideler ve müeyyideler yanında terbiyevî iş bulunca müesseselere de kat'î ihtiyaç vardır. Çünkü bu suçluların çoğu, sokaklarda, köprü altlarında, hamam külhanlarında yetişmiş, bu haşin ve sefil muhitte fişkırmış, ana baba ve cemiyetin himaye, sevgi ve şefkatinden mahrum kalmış betbahtlardır.”

Ankara'da da belediye hizmetlerinin yetersiz oluşundan şikâyetler vardır²⁸. Ancak Ankara'nın durumu diğer şehirlerden farklıdır. Ankara'nın başkent olmasından kaynaklanan iş yükünün yanında diğer bakanlıklar tarafından yapılması gereken işlerin de belediye tarafından yapılmasının istenmesi, belediye bütçesini çok aşmakta ve yapılamayan işler, belediyenin iyi çalışmadığı şeklinde yorumlanmaktadır²⁹.

Buna rağmen bu konudaki şikâyetler, Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünden dile getirilmiştir. Ankara'da belediye tarafından işletilen otobüslerin fiyatlarının yüksek oluşu hakkındaki şikâyetlere³⁰ karşılık olarak Dahiliye Vekili, Ankara Belediyesi Otobüs İşletmesinin faaliyetleri hakkında şu bilgileri vermiştir: “Ankara Belediyesi bu işi 1935'te ele aldı ... Belediye bu iş için mebdene 217 651 lira vermiş. Ayrıca binalara tesisata ve otobüsler dahil 775 bin lira sarf etmiştir. Senede aldığı iradı gayri saftı olarak 717 bin liradır. Masrafı da; amortismandan 80 bin lira dahil olmak üzere aynı miktardadır. Bununla beraber belediye bu servetten hiç bir kâr temin etmemektedir... otobüslerin senede taşıdığı yolcu miktarı 8 382 100 dür. Otobüs yalnız şehir içinde değil, Etiliğe, Keçiören'e, Çankaya'ya, Dikmen'e, Çiftliğe ve Baraja da gider. Şehir içindeki ücret

²⁷ Lütfi Aksoy (Sinop); 28.12.1947, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:8, s.510.

²⁸ İhsan Bey (Ankara); 11.04.1927, TBMM, TBMM ZC (2. Dönem), Cilt:31, s.61.

²⁹ Emin Bey (Eskişehir); 11.04.1927, TBMM, TBMM ZC (2. Dönem), Cilt:31, s.62.

³⁰ Mazhar Müfit Kansu (Çoruh); 23.05.1939, TBMM, TBMM ZC (6. Dönem), Cilt:2, s.208.

*biraz yüksek görülebilir ama nihayet Keçiören'e, Çankaya'ya 15 kuruşa gittiğini de hesap etmek lâzımdır.”*³¹ Ankara'da Millî Mücadele döneminden itibaren yaşanan temizlik hizmetleri, sokakların aydınlatılması, hamam ve cami gibi genel kullanıma açık yerlerin durumu ve ticaret hayatındaki sıkıntılar, başka bir çalışmamızda ayrıntılı olarak işlenmiştir³².

Belediye hizmetleri ile ilgili bir eksiklik de pek çok yerde İtfaiye teşkilâtının bulunmayışı hakkındadır. 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı “Belediye Kanunu”nun 16. maddesinin 1. fıkrası gereğince bütün belediyeler itfaiye teşkilâtı kurmakla yükümlü tutulmuştur. Buna rağmen zaman zaman bu konudaki eksiklikler dile getirilmiştir: “... *belediye teşkilâtı mevcut en küçük bir ilçeden tutunuz da en büyük şehirlerimize kadar muntazam kadrolu, ihtiyaca kâfi, fennî ve teknik söndürme malzemeleriyle mücehhez itfaiye teşkilâtımız yoktur. Bugünkü belediye gelirleri ile de temin etmek mümkün değildir. Bu yüzden yurdun dört köşesinde her yıl milyonlarca servetimiz kül haline gelmektedir. Memleket kavrulmadan kurtarmak için sür'atle yangından korunma tedbirleri almak mecburiyetindeyiz.*”³³

Şehirlere giren gıda maddelerinin kontrollerindeki eksikler de şöyle dile getirilmiştir: “*Mağşuş gıdalar: Memleketimizde gıdaları tağşış etmek adeta moda olmuştur. Mersin limanına çıkarılıp şark muntkasına gönderilen margarin tenekelerinin miktarı 400 bini buluyor. Bunlar yağ istihsal eden muntkalara gönderiliyor... Her vatandaş pekâlâ bilir ki memlekette temiz süttten yapılmış iyi bir yoğurt, iyi bir peynir, katkısız yağ bulmaya imkân yoktur... Geçen sene zarfında yani 1939'da İstanbul'da yalnız Karaağaç soğuk hava mahzenine konan krema miktarı 6.402 teneke, yani 12.207 kilo oluyor. İstanbul'da satılan sütlerden çıkarılan bu kremanın yekûnu, hakikati ifade etmekten çok uzaktır... Bir de makarna meselesi vardır. Bizim bildiğimiz makarnalar irmik ve yumurtadan yapılır. Fakat bu gün piyasada satılan makarnaların içinde bir dirhem yumurta bulmaya imkân yoktur. Lâkin sarı renkte makarnalar vardır. Bunlar alenin boyları veyahut noftol sarıları ile boyanmaktadır.*”³⁴

³¹ Dahiliye Vekili Faik Öztrak (Tekirdağ); 24.05.1939, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:2, s.216.

³² Mehmet Evsile; “Millî Mücadele Sırasında Ankara'da Günlük Hayat”, *Başkent Oluşunun 90. Yılında*

Ankara: 1923-2013; Ankara, 2014, s.308-309.

³³ İhsan Olgun (Yozgat); 28.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.498.

³⁴ Dr. Osman Şevki Uludağ (Konya); 28.05.1940, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:11, s.309.

3-Köy Hayatı

a-Köy Kanunu

İlgili kısımda ifade edildiği gibi köylerin ziraî, eğitim, ekonomik, sosyal ve diğer alanlarda kalkınması için 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı “Köy Kanunu” yürürlüğe konulmuştur. Ancak köylerin çok dağınık oluşu, pek çok köyün nüfusunun çok az oluşu gibi sebeplerden dolayı bu kanunun getirdiği düzenlemeler her yerde standart bir ölçüde olmamıştır. Nihayet toplam 4.000 köyde mükemmel sonuçlar alınmış, geri kalan köylerde istenilen başarı elde edilememiştir. Türkiye’de “köy”ün bünyesi ve köy idare elemanlarının yetersizliği yüzünden kanunun uygulanmadığı köylerde günlük hayatta problemler devam etmiştir³⁵. Tarihî realite itibariyle Türkiye bir köylü memleketidir³⁶. 1946 yılında nüfusun yüzde 80’i köylerde yaşamaktadır³⁷ ve bu rakam 14 milyondur³⁸.

b-Köy İdare Teşkilâtı

İçişleri Bakanı Şükrü SÖKMENSÜER, 1946 yılı itibarı ile köy idare teşkilâtı hakkında şu bilgiyi vermiştir: “Memleketimizde köy kanununun tatbik edildiği 28.579 köy olup mahalle ve parça olarak bağlı 26.040 muhtarsız köy denebilecek iskân yerleri dahil olmak üzere 54.619 iskân parçası üzerine Köy Kanunu tatbik edilmeyen, 5.222 köy ve buna bağlı 1.403 mahalle ve parça ki, topyekûn 6.625 köy ve parça zammedildiği takdirde memleketimizde köy nevinden 61.244 iskân yerinin bulunduğu anlaşılır. Bu parçaların üzerinde 33.801 muhtar, 6.130 köy kâtibi, 25.409 imam, 985 sağlık koruyucusu, 73 diplomalı ebe, 43.494 korucu, 42.804 sıgırtmaç köylerin muhtelif işlerini görmekte ve köy bütçelerinden bunlara bir yılda verdiğimiz para 12.779.245 lirayı bulmaktadır.”³⁹

c-Malî Yükümlülükler: Salma ve İmece

Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki bütçe görüşmelerine yansıyan konuların başında maddî problemler gelmektedir. Daha 1924 yılında köylünün üzerindeki vergi yükünün çok ağır olduğuna, “köylü

³⁵ İhsan Olgun (Yozgat); 24.12.1949, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:16, s.557.

³⁶ Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu (Manisa); 29.05.1944, TBMM, TBMM ZC (7. Dönem), Cilt:10, s.404.

³⁷ Yunus Muammer Alakant (Manisa); 18.12.1946, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:3, s.14.

³⁸ Hüseyin Ulusoy (Niğde); 19.12.1946, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:3, s.278.

³⁹ İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer (Gümüşhane); 20.12.1946, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:3, s.336.

efendimizdir deyip eziyoruz” sözleriyle dikkat çekilmiş⁴⁰; bütçenin köylünün sırtında olduğu ifade edilmiştir⁴¹.

1939 yılında köylünün maddî yükünün çok fazla oluşu örnek olaylarla anlatılmıştır. Bunlardan ilki olan Manisa milletvekili Refik İNCE'nin tespitleri şöyledir: “... itiraf etmek lâzım gelir ki köylünün bugün idare bakımından yani köylülerin köy kanunu dolayısı ile içinde buldukları vaziyetin doğurduğu idare bakımından hali çok acınacak bir şekildedir. Köy, kaymakamın, valinin icraat desteği olmuştur. Kaymakam her hangi bir iş yapmak isterse yaptırmak istediği işi köylüye havale eder. Fakat o köyün tahammül kabiliyeti var mıdır, yok mudur düşüncesi bilmem kaç kaymakama nasip olur? Ben öyle köyler gördüm ki, köy kanunu

mucibince yapmakla mükellef olduğu işlerden maada nüfus basma 25 - 30 lira kadar salma vermektedir. Bir köyde 12.000 liralık bütçe yapılmıştır. Bir köye yalnız yapılacak elektrik için

beş bin lira salma atılmıştır. Tamimlerle, köylere gönderilen muhacirlere yardım ediniz, denilmiştir, bu muhacirler Bulgaristan'dan, Romanya'dan gelenler değil, yeni devletin himayesine mazhar olmayan şu bizim şarktan filân öteye, beriye gönderdiğimiz kısımlardır, muhacirlere yardım ediniz diye vuku bulan tamimle zaten bu köylülerin çok dar olan bütçelerine ayrı bir yük tahmil ediyoruz. O köylüler ki kazaların mekteplerini inşa etmekle dahi mükelleftirler, mekteplerin diğer masraflarını yapmakla da mükelleftirler.”⁴²

Köylerde, resmî vergilerin dışında keyfî yükümlülöklere dikkat çeken Kâzım KARABEKİR'in tespitleri de şöyledir: “Köylere hayat kaynağı diyoruz. O halde bu kaynakları zenginleştirmekle beraber oradan fazla bir şey almamak lâzım gelir. Derdin en büyüğü salgın denen vergidir. Bunun cibayeti de çok fecidir. Nahiye Müdürü gider, yanına köyün kâtibi ve ihtiyar hey'etini ve bir iki jandarma alır. Köy içinde zenginleri tetkik ederseniz görürsünüz ki daha az verirler. İhtiyar hey'eti istediklerine ceza gibi yazar. Eğer kızmışsa Ahmet'e al sana beş lira der. Kendisi veya akrabası, ki köyün eşrafındandır, 50 kuruşla işin içinden çıkar. Yani keyfî taksim ve teveziden ibarettir. Niçin, nedir diye de lâf yoktur. Adam bakırını çakırını satıp verir. Hükümetin resmî vergilerinden hariç böyle hususî

vergi tarihinde köylülerimizden alınanları köylülerimiz için pek ağır buluyorum. Hükümet lâzımı kadar vergi almaktadır. Salgın diye zaten

⁴⁰ İsmail Canbolat Bey (İstanbul); 25.02.1924, TBMM, TBMM ZC (2. Dönem), Cilt:6, s.361.

⁴¹ Zeki Bey (Gümüşhane); 27.02.1924, TBMM, TBMM ZC (2. Dönem), Cilt:6, s.409.

⁴² Refik İnce (Manisa); 22.05.1939, TBMM, TBMM ZC (6. Dönem), Cilt:2, s.145.

*halkın ödleri kopuyor. Bunların kalkması lâzım.”*⁴³ Aynı konuda görüşlerini açıklayan Afyonkarahisar meb’usu Berç TÜRKER de köylünün üzerindeki malî yüklerin kaldırılması için neler yapılması gerektiğine işaret etmiştir: “*Çok enteresan bir zümre de köylü ve çiftçidir. Bunların vergilerini tahfif etmek memleket için çok hayırlı olur. Vergi veremeyen fakir köylünün emvalini satmamak ve uzun vadeler vermek için tedbirler düşünülmalıdır.*”⁴⁴

Köylünün üzerindeki malî külfetin en önemlisini salma ve imece teşkil etmektedir⁴⁵. Köy Kanunu’nun 16. maddesinde, “En yüksek haddi yirmi lirayı aşmamak üzere herkesin hal ve vaktine göre köy ihtiyar meclisi kararı ile köyde oturanlara ve köyde maddî alakası bulunanlara salma salınır” ifadesi bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda, köylerde nüfus başına düşen salma miktarı 320 kuruş, imece miktarı 188 kuruş olarak tespit edilmiştir⁴⁶. Ancak uygulamada bu rakamların çok aşıldığı görülmüştür: “...*bu salma bahsi köylüye o kadar ıstırap vermiştir ki, yakın zamanlara kadar bu 20 liralık haddi de insafsızca tecavüz edilmiş ve yüzü hattâ iki yüzü bulan salma tahakkukları yapılmış ve bu paralar bütün şikâyetlere ve feryatlara rağmen köylüye keçisi, koyunu öküzü sattırılarak tahsil edilmiştir.*”⁴⁷ Salma imecedan tahsil edilen para, 1947 yılında 60 milyon lira⁴⁸, 1949 yılında 57 milyon lira olmuştur⁴⁹.

Köy salmalarının çok ağır olduğu ve köylülere zarar verdiği⁵⁰; uygulamadaki suiistimler sonraki yıllarda da devam etmiştir⁵¹. Nihayet 1950 yılında salmanın kaldırılması teklif edilmiştir: “*Köy idarelerinin ne kadar dağınık ve perişan olduğu cümlece malûmdur. Bu idareler tarafından tahsil olunan ve köy işlerine sarfı gereken paralar kontrolsüzdür. Köye ve köylüye faydasızdır. Toplanan bu milyonları köye ne gibi bir ümran getirdiği üzerinde durmak icap eder. Bu idareler böyle kontrolsüz ve başıboş bırakıldıkça, fakir halkın sırtından geçinmeyi itiyat edinmiş tufeyliler gittikçe çoğalacak ve köyün maddî gücü lüzumsuz ve boş bir israfa ve hattâ yer yer suiistimallere kurban olmakta devam edecektir...köy salmalarının, köylünün emeğinden istifade suretiyle temin*

⁴³ General Kâzım Karabekir (İstanbul); 22.05.1939, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:2, s.157.

⁴⁴ Berç Türker (Afyonkarahisar); 22.05.1939, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:2, s.147.

⁴⁵ Hasan Polatkan (Eskişehir); 27.12.1946, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:3, s.610.

⁴⁶ İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer (Gümüşhane); 20.12.1946, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:3, s.337.

⁴⁷ Suphi Batur (Sinop); 28.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.491.

⁴⁸ Sait Köksal (Isparta); 28.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.495.

⁴⁹ Adnan Menderes (Kütahya); 21.02.1949, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:16, s.300.

⁵⁰ Enver Kök (Sinop); 24.02.1949, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:16, s.549.

⁵¹ Recai Güreli (Tokat); 24.02.1949, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:16, s.566.

edilmesi lâzım geldiğine işaret etmek isteriz."⁵² Köy salmaları kaldırılarak yerine anlaşılabilir bir köy maliyesinin kurulması da talep edilmiştir⁵³.

Köy bütçelerinden ücret alarak görev yapan muhtar, imam ve bekçiler zaman zaman aldıkları ücretlerin yetersiz oluşundan şikâyet etmişlerdir. Hattâ öyle ki, ücretlerinin çok az olmasından dolayı Maliye Bakanlığına vermek zorunda oldukları kazanç vergilerini ödemekte zorlandıkları görülmüştür⁵⁴.

Köylülerin, ürünleri para ettiği zaman aldıkları borçları, ürünün para etmediği zamanlarda ödemesi, köylünün varlıklarını kaybetmesine ve borçlanmasına sebep olmaktadır⁵⁵. Durumunu düzeltmek üzere Ziraat Bankası'ndan kredi almak mecburiyetinde kalması, özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında köylülerin büyük ölçüde borçlanmasına sebep olmuştur ki bu durum köylüyü zor duruma düşürmüştür⁵⁶. Bunun sonunda Türk köylüsünün büyük bir kısmının fakir duruma düştüğü ve geçiminin dar olduğu tespitleri yapılmıştır⁵⁷. Bunlara ilâve olarak buhran ve savaş yıllarında köylünün ödediği vergi yükünün çok ağır oluşu⁵⁸ ve üzerindeki iş mükellefiyetinin yılda 100 günü bulması⁵⁹, karasaban ve diğer ilkel aletlerle ziraat yapmak durumunda olan köylüyü bakımsız ve perişan hale getirmiştir⁶⁰. Toprak sahibi zenginlerin, topraklarını kendilerinin işlemeyip, emeği karşılığı köylüyle ortaklık yapması da sık görülen ve eleştirilen bir durum olmuştur⁶¹.

d-Toprakları İki Vilâyetin Sınırında Bulunan Köy ve Kasabalar

Bazı bölgelerde idarî taksimat sırasında meydana gelen aksaklıklardan dolayı bazı köy ve kasabaların toprakları iki vilâyetin arasında kaldığı için buralarda devlet hizmetlerinde eksiklikler yaşanmıştır. Bu şekilde mağduriyet yaşayan yerlerden birisi olan Ankara ve Çorum vilâyetlerinin arasında kalan Çerikli istasyonunda yaşanan sıkıntılar, Ankara milletvekilleri tarafından dile getirilmiştir: "*Ankara Vilâyetinin bir Çerikli dâvası vardır, Çerikli istasyonu. Senelerden beri müzmin bir yara gibi*

⁵² Suphi Batur (Sinop); 15.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.654.

⁵³ Akif Eyidoğan (Kars); 15.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.658.

⁵⁴ İzzet Ulvi Aykurt (Eskişehir); 21.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.273.

⁵⁵ Kitapçı Hüsnü Bey (İzmir); 27.05.1934, TBMM, *TBMM ZC (4. Dönem)*, Cilt:22, s.318.

⁵⁶ Faik Aksal (Denizli); 25.05.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.519.

⁵⁷ Hasan Polatkan (Eskişehir); 23.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.1114.

⁵⁸ Ahmet Kemâl Silivri (İstanbul); 26.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.334.

⁵⁹ Suphi Batur (Sinop); 28.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.490-491.

⁶⁰ Salih İnankur (İçel); 27.02.1949, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:16, s.861.

⁶¹ Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu (Manisa); 27.05.1943, TBMM, *TBMM ZC (7. Dönem)*, Cilt:2, s.298-299.

uzayıp gider... Çorum Vilâyetinin istasyonudur diye Delice ırmağının üzerindeki Çoğıl köprüsünden itibaren Çerikli köyü istasyon ve müştemilâtı Çorum'a bağlanmıştır. Halk ıstırap çekiyor... Bu şoseyi ve Çerikli istasyonunu Çorum Vilâyetine bağlamak yüzünden birçok köylerin tarlaları ikiye bölünmüştür. Şosenin bir tarafında tarlalar, bir vilâyete öbür tarafı da başka vilâyete bağlı tarlalar, meralar parçalanmıştır. Bağları parçalanmıştır, sürüleri Delice ırmağına gidip su içemez. Çünkü geliyorlar, sen bunun Sayım vergisini verdin mi diye çobana soruyorlar. Sayım vergisi Ankara'ya verilmiştir... Sıtma mücadelesi Çerikli köyünü savaşa iştirak ettiremez. Çünkü o başka bir vilâyete bağlıdır. İstasyonun inzibatına oradaki Nahiyeye Müdürü gayri nafızdır, çünkü, başka vilâyete bağlıdır.”⁶²

Balıkesir-Bursa arasında kalan Çakılıköy'ün yaşadığı sıkıntılar da Balıkesir meb'ûsu tarafından dile getirilmiştir: “Bandırma'ya bir saat mesafede 30 - 35 haneli ve nüfusu kalabalık olmayan bir Çakılıköy'ü vardır. Karacabeye bağlıdır. Bunlar da müracaat ettiler. Balıkesir ve Bursa illeri arasında muhabere cereyan etti. Hattâ geçenlerde İçişleri Bakanlığında da Bursa'ya muvafakat eder misiniz diye soruldu. Fakat iki ay geçtiği halde bir cevap gelmedi. Çakılıköy Bandırma'ya bir saat mesafede olduğu gibi her şeyi, her ilgisi Bandırma ile. Karacabey'e 6 - 7 saat mesafededir. Hafazanallah bunların bir de ağır ceza işleri olursa on sekiz, on dokuz saatlik mesafeye, yani Bursa'ya gitmeleri lâzımdır. Halbuki Bandırma'da Ağır Ceza da vardır.”⁶³

Sinop-Kastamonu-Çorum-Samsun sınırları arasında kalan Boyabat, Durağan ve Türkeli'de yaşanan sıkıntılar da Sinop meb'ûsu tarafından dile getirilmiştir: “Sinop Vilâyetinin Boyabat kazası 166 köyü, 65 bin nüfuslu, Sinop, Kastamonu, Çorum ve Samsun Vilâyetleri arasında uzayan geniş çok arızalı bir kazadır. Bu geniş kazada akan Kızılırmak ve Gökırmağın kaza merkezinden ayırdığı köyler kaza merkezine 10 - 18 saat mesafededir. Bir şahitlik, yahut hususî, resmî bir iş için, bilhassa kışın çayların taşıdığı, yolların, bel ve geçitlerin çamur ve karla kapandığı zamanlarda kaza merkezine gidebilmek için birçok tehlikeleri ve bir haftalık yolu göze almak lâzımdır. Bu geliş ve gidişlerin ölümle neticelendiği de vâkidir. Vâki birçok müracaat ve şikâyetler üzerine kazanın çok arızalı olan doğu kısmını teşkil eden köylerin, imar ve inkişafa ve binaenaleyh kaza merkezi ittihazına müsait olan Durağan nahiyesi etrafında toplanarak oranın bir kaza haline ifrağı düşünülmüş ve gereken işler yapılarak evrakı vilâyette İçişleri Bakanlığına sunulmuştur. Bunun gibi Sinop merkez kazasına bağlı Karasu nahiyesiyle Ayancık kazasına bağlı Türkeli nahiyesi halkı da yine aynı

⁶² General Naci Tınaz (Ankara); 26.12.1947, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:8, s.309-310.

⁶³ Eminittin Çeliköz (Balıkesir); 28.12.1947, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:8, s.503-504.

sebeple nahiyelerinin bir kaza haline konmasını rica etmişler ve müracaatları yerinde görülerek gereken muamele vilâyetçe yapılmış ve evraki Dahiliye Vekâleti'ne sunulmuştur.”⁶⁴

4-Asayiş Hizmetleri

Dahiliye Vekâleti'nin başta asayiş olmak üzere çeşitli konulardaki icraatının günlük hayata yansımaları Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesinde yer almıştır. Bu konulardaki ilk şikâyetler, 1924 yılında, geçim sıkıntısından dolayı köylerini terk eden kişilerin çeteler oluşturarak halka zarar verdikleri Karamürsel ve Yalova şehirlerinden gelmiştir. İzmit meb'üsü Mustafa Bey, seçim bölgesindeki asayişsizlik olaylarını şöyle anlatmıştır: “... Hükümetimiz asayişini bize bahşetsin, istihsalâtımızı şehre getirecek kadar bir yol yapsın! Başka bir şey istemiyoruz. Tekmil tekâlîfe serfûrû ederiz. Hele sahilimizde bulunan Karamürsel, Yalova, bütün evleri yanmış ve buralara hiçbir düşmanın ayağı girmemiş iken kâmilen harap olmuş olan yuvalarda da, ağaçların altında yaşayan halkımız kendi acılarını dinlerlerken, kazandığı beş on kuruşluk bir lokmanın da elinden alındığını gördükçe ağlıyordu. Bazı köylere bakılırsa görülür ki, dört evden ibarettir. Bunlar oradaki toprağın feyiz ve bereketi bittiği için altındaki atı, elindeki silâhi ile çalışan halka hücum etmektedirler. Neden Hükümet bu dörder dörder dağılmış olan bu eşkıyayı toplayıp da mahsuldar bir arazi üzerinde iskân ve onları sâyidar bir hale getirmeye teşvik etmiyor? Benim vilâyetimde belki elli, altmış tane köy dörder dörder evden teşekkül etmiştir. Binaenaleyh, dört evli köyde oturan ve elinde silâhi ile gelip geçenleri soyan ve köylülerin mesaisi ile vücuda getirdiği mahsulâtı satıp avdet ederken ellerinden paralarını alan bunları, el'an dağınık oturtmak muvafık değildir. Hükümet bir defa memleketi yer yer dolaşarak bu halkın namuskârane çalışarak yaşamasını temin ettikten sonra kanunları ve diğer tedabiri ittihaz etmesi lâzımgelir kanaatindeyim.”⁶⁵

Sonraki yıllarda asayiş konusundaki şikâyetlere cevap veren Dahiliye Vekili Cemil Bey, ülkede asayişin sağlandığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Memleketin vaziyet-i dahiliyesi fevkalâde iyidir. İdare-i mülkiyesi müsait şerait dahilinde işlemekte ve vezaif-i idare ve inzibatiye pek müsait bir sahada cereyan etmektedir. Asayiş mükemmeldir. Halk refah ve sükûnla kendi işlerine devam ediyorlar. Memlekette faaliyette hiçbir çete yoktur. Ufak tefek vekayi failleri de zabitanın kuvveti sayesinde derhal yakalanarak mehakim-i aidiyesine verilmekte ve bu suretle ceraim-i ashab da cezasını görmektedir.”⁶⁶

⁶⁴ Lütfi Aksoy (Sinop); 28.12.1947, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:8, s.511.

⁶⁵ Mustafa Bey (İzmit); 25.02.1924, TBMM, TBMM ZC (2. Dönem), Cilt:6, s.353.

⁶⁶ Dahiliye Vekili Cemil Bey (Tekirdağ); 11.04.1927, TBMM, TBMM ZC (2. Dönem), Cilt:31, s.58.

Dahiliye Vekâleti'nin önemli görevlerinden birinin de fuhşu önlemek olduğu görülmektedir. 24 Nisan 1930 tarih ve 1953 sayılı “*Umumî Hıfzısıhha Kanunu*”, 6 Mayıs 1930 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir⁶⁷. 3 Aralık 1933 tarihinde, Umumî Hıfzısıhha Kanunu esas alınarak Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir⁶⁸. Bu kanun ve yönetmeliğin uygulanması hakkında Manisa meb'ûsu Refik Şevket Bey ile Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir diyalog yaşanmıştır. Refik Cevdet Bey, bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “*Meclisin kabul ettiği bir kanunun tatbiki sahasında, yine meclisin emrettiği dairelerde yapılan nizamnamelerden bir tanesi de, fuhuşla mücadele nizamnamesidir. Fuhuşla mücadele üzerinde Dahiliye ve Sıhhiye Vekâletlerinin tutmuş oldukları yol şayan-ı teşekkürdür. Yalnız bunun nizamnamesinde gösterilen şeklin biraz daha sıklaştırılmasını, nasihat yerine tedbirlerin daha mazbut ve zabıtalı olmasını rica etmek vaziyetindeyim. Fuhuşla mücadelenin en büyük saiki, âmme sıhhatini korumak olduğuna göre, umumhanelere gönderilmeyen, fakat barlar ve kafeşantarlarda vazifelerini yaptıktan sonra, yine sıhhat-i umumiyeyi tehlikeye koyacakları melhuz olan artistlerin, nizamname mucibince, bir muayeneye tâbi tutulmalarının lâzım olduğunu ve bu suretle dahi bir takım sarî hastalıkların önüne geçilmesini, Dahiliye Vekili Bey arkadaşımızdan rica etmeyi vazife telâkki ederim.*”⁶⁹

Bu taleplere, Dahiliye Vekili, şu cevabı vermiştir: “*Fuhuşla mücadele evvel emirdede doğrudan doğruya millî bir davadır. Bir devlet davasıdır, bir hükümet davasıdır. Fuhuş, burada izaha lüzum yoktur ki her memleketin ahlâkî ve sıhhi bünyesini kemiren bir belâdır. Memleketimiz bundan asırlarca masun kalmıştı. Fenalık yok değildi. Fakat gayet mahdut ve azdı. Vukua gelen harpler, istilâlar bu belyeyi (felâket) yadellerden getirmiş sokmuştur. Bununla millî mücadele lâzımdır. Evvelâ içtimâî bünyemizde teessüsler ve müesseseler icap eder. Saniyen efkâr-ı umumiyede gayet fena olduğunu göstermek sureti ile halkı tenvir icap eder. Bu itibarla büyük vazifelerden biri cemiyetimize, ikincisi matbuatımıza düşer. Hükümetin bu işte yaptığı vazife tamamı ile mâniidir. Yaptığımız nizamname ve talimatname sert ve oldukça sıkıdır. Kanunun emrettiği bu nizamname mevki-i meriyete yeni konulmuştur. İçerisinde bazı noksanlar olduğunu müşahede etmekteyiz. Önümüzdeki misallerle, gerek Sıhhiye Vekâletinin*

⁶⁷ T.C. Resmî Gazete, 6 Mayıs 1930, Sayı:1489, s.8895-8910.

⁶⁸ Fatma Bulut; “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Bir Miras:Frengi”, *Tarih Okulu*, İkbahar 2009, Sayı

III, s.115.

⁶⁹Refik Şevket Bey (Manisa); 28.05.1934, TBMM, *TBMM ZC (4. Dönem)*, Cilt:22, s.385.

müfettişleri ve memurları, gerek bizim tetkiklerimiz bu noksanları tamamlayacaktır.”⁷⁰

Müskirat Yasağının uygulanmamasından kaynaklanan sıkıntılara da dikkat çekilmiştir.

28 Şubat 1921 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanan “Men-i Müskirat Kanunu” ile her türlü alkollü içkinin imâl, ithal, satış ve kullanılması yasaklanmıştır⁷¹. Men’i Müskirat Kanunu’nun kabulünden yaklaşık dört yıl sonra 9 Nisan 1924 tarih ve 202 sayılı kanun ile içki yasağı kaldırılmış, daha doğrusu yasak yerine izin alınması gereken bir sınırlama getirilmiştir. Bu yeni kanun, Men-i Müskirat Kanunu’nu yürürlükten kaldırmamış ancak köklü biçimde değiştirmiştir. Men-i Müskirat Kanunu, 22 Mart 1926 tarih ve 790 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmıştır⁷².

Dönemin sonlarına doğru içki yasağının uygulanmadığı hakkında şikâyetler gelmeye başlamıştır. Gümüşhane meb’ûsu Zeki Bey, konuyu şu sözlerle gündeme getirmiştir: “*Bendeniz üç ay evvel İstanbul’a gitmiştim. O vakit bir dirhem rakı değil, konyak görmemişim. Bu sefer İstanbul’a gittim. Evvelden İstanbul’da rakı denildiği vakit, bira denildiği zaman bir birahane içiyorlardı. Şimdi ise lokantası meyhanedir, hanı meyhanedir, birahanesi meyhanedir. Rakı serbest bir surette her yerde satılıyor ve rakı bugün serbesttir efendiler! Ben bunu gördüğüm zaman yalnız kanunun hakimiyetini, kanunun âmiriyetini düşündüm.*”⁷³

Alkollü içkilerin zararları uzun yıllar sonra tekrar Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunda gündeme getirilmiştir. Antalya meb’ûsu Türkân ÖRS, son 10 senede hapse girenlerin yüzde kırkının sarhoşluk yüzünden mahkûm olduğunu ifade ederek, alkollü içkilerin ülkeye verdiği zararları şu şekilde açıklamıştır: “*...son 10 senede yalnız Bakırköy emraz-ı akliye hastanesine giren 35.000 küsur hastadan 1.111 adedi içki yüzünden deliren kimselerdir. Bu 1.111 adedi şahsan alkolik olanlardır... Bizde alkol sarfiyatı hazineye 6 milyon liraya yakın varidat getirdiğini bir mecmuada gördüm. Halbuki işret sebebi ile vaki olan cürümler, hastalıklar, hastane, hapishane, tımarhane masrafları, kazalar, çalışmamak yüzünden meydana gelen aile sefaletleri, vakitsiz ölümler, talâk ve metruk çocuklar ilh... gibi zararlar hesaba katılınca astarın yüzünden pahalı olduğu anlaşılır.”⁷⁴*

⁷⁰ Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey (Muğla); 28.05.1934, TBMM, *TBMM ZC (4. Dönem)*, Cilt:22, s.388.

⁷¹ *Ceride-i Resmîye*, 28 Şubat 1921, Sayı:4, s.3.

⁷² Onur Karahanoğulları; *Birinci Meclisin İçki Yasağı (Men-i Müskirat Kanunu)*, Ankara, 2007, s.124-125.

⁷³ Zeki Bey (Gümüşhane); 27.02.1924, TBMM, *TBMM ZC (2. Dönem)*, Cilt:6, s.411.

⁷⁴ Türkân Örs (Antalya); 26.05.1941, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:18, s.175-176.

Köylerde genel ve ziraî asayiş konusu da zaman zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine gelmiştir. 1925 tarih ve 658 sayılı “Kadastro Kanunu”nun yürürlüğe girmesine rağmen, dönemin sonuna kadar bütün köylerde kadastro çalışmaları tamamlanmadığı için, kardeşler ve komşular arasında toprağın kim tarafından işleneceği konusundaki anlaşmazlıklar devam etmiştir⁷⁵. Aile fertleri arasında işlenen diğer suçlara da dikkat çekilmiştir. Kastamonu milletvekili Fahrettin ECEVİT, “köy suçluları” olarak nitelendirdiği bu olaylar hakkında şu açıklamayı yapmıştır: “... bizde köy suçlusu, aşağı yukarı 20-25 senelik bir pratiğe dayanarak söylüyorum, arızî suçlar tipindedir.... Anasının veya hemşiresinin aşüfteliği ve sairesi bu çocuklar üzerinde bir reaksiyon, bir tepki uyandırır. Çeker tabancayı anasını vurur, kardeşini vurur. Bu ancak basit bir cahillikten, görgüsüzlükten, uzun zaman terbiye ve ihtimamdan uzak kalmanın frensiz ve gemsiz temevvüçler yapan bir iradenin neticesidir.”⁷⁶ Bazı zamanlarda köylerde işlenen adi suçların failleri hakkında da adli işlemlerin yapılmadığı görülmüştür: “...nahiye ve köylerimizi ele alalım. Oralardaki birçok suçlar, cürm ü meşhut olarak mahkemelere sevk edilememektedir. Hakaret, döğme, söğme suçu, şikâyete bağlı olan suçlardır. Bir nahiye tasavvur ediniz, orada bir babayiğit vardır, babayiğit geçinen adam vardır, masum insan vardır, serin kanlı insan vardır. Herhangi birisi bir başkasına bazen tokatla, bazen küfürle, bazen hakaretle bulunur. Nahiye ve köyde jandarma vardır, bir de nahiye müdürü vardır. Fakat şahsî davaya mütevakkıf olduğu için ne idare makinesi, ne de adliye makinesi, harekete geçmez.”⁷⁷

Köylerde kumarın yayıldığı ve birçok ailenin bu yüzden perişan olduğuna da dikkat çekilmiştir⁷⁸.

Ziraî asayişin sağlanması konusunda da uzun yıllar kanunî düzenlemeler olmadığı için sıkıntılar yaşanmış, köylülerin evlerinin önündeki bahçelerde ve ağaçlarda yetişen ürünlerin başkaları tarafından alınması ile zarara girdikleri görülmüştür⁷⁹. Bunun üzerine 2 Temmuz 1941 tarihinde 4081 sayılı “Çiftçi Mallarının Korunması hakkında kanun” çıkartılarak bu problemlere çözüm bulunmaya çalışılmıştır⁸⁰. Bununla birlikte ülkenin çeşitli bölgelerinde orman yangınları devam etmiş, meselâ Muğla bölgesinde 1945 yılında çıkan orman yangınlarında 200 milyon

⁷⁵ Hikmet Turan DAAğlıoğlu (Antalya); 20.12.1945, TBMM, TBMM TD (7. Dönem), Cilt:20, s.231.

⁷⁶ Dr. Fahrettin Ecevit(Kastamonu); 22.05.1945, TBMM, TBMM TD (7. Dönem), Cilt:17, s.265.

⁷⁷ Muammer Alakant (Manisa); 27.12.1947, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:8, s.442.

⁷⁸ Mehmet Ali Çınar (Burdur); 24.02.1949, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:16, s.569.

⁷⁹ Sezai Erkmen(Tunceli); 23.05.1939, TBMM, TBMM ZC (6. Dönem), Cilt:2, s.205-206.

⁸⁰ T.C. Resmî Gazete, 10 Temmuz 1941, Sayı:4856, s.1309-1311.

liralık zarar tespit edilmiştir⁸¹. Buna ilâve olarak Rize, Artvin, Şavşat, Yusufeli bölgelerinde zaten az olan ekili alanlara zarar veren domuz tahribatının afet haline geldiği görülmüş⁸²; zaman zaman Tarım Bakanları, domuz ve tarla faresi ıtlaf çalışmaları hakkında bilgi vermişlerdir⁸³.

Bunlardan başka, farklı konularda da Dahiliye Vekâleti'nden taleplerde bulunulmuştur. Aksaray meb'ûsu Besim Atalay Bey, seçim bölgesinde yaptığı bayram ziyaretleri sırasında köylerde kumarın çok yaygın olduğunu, bu kötü alışkanlığın önlenmesi için tedbirler alınmasını istemiştir⁸⁴. Başka bir meb'us tarafından İstanbul'da 4.000 eroincinin bulunduğu ifade edilmiştir⁸⁵. Konya meb'ûsu Dr. Osman Şevket ULUDAĞ, ülkede dilencililiğin yasaklanmasını ve dilenmek mecburiyetinde olan vatandaşların Dahiliye ve Sağlık Vekâletleri tarafından huzur evlerinde barındırılmasını talep etmiştir⁸⁶. Hıfzıssıhha Kanunu'nun ilgili maddelerine göre gündüz 7, gece 12 yaşından küçük çocukların sinemaya gitmesi yasaklanmıştır. Halbuki geceleri 7 yaşından küçük çocukların sinemalara gittiklerinden bahsedilerek, bu durumun düzeltilmesi istenmiştir⁸⁷. Afyonkarahisar meb'ûsu Berç TÜRKER, kasapların ihtikâr yaptığı, nüfus teşkilâtındaki aksaklıklar, yabancı uyrukluların oturma izinleri, çocukların dilendirilmesi, yol ve fabrikaların açılması gibi konulardaki aksaklıkların İçişleri Bakanlığı tarafından ortadan kaldırılmasını istemiştir⁸⁸. Bolu milletvekili Lütfü GÖREN, muhtarların verdikleri hizmetin karşılığını alamadığını, muhtarlara maaş, ücret, harcırah, tazminat veya herhangi bir isim altında bir ödeme yapılmasını talep etmiştir⁸⁹.

5-Kolluk Güçleri

Ülkede asayişî sağlamakla görevli kolluk güçleri olan polis ve jandarmanın durumu hakkında görüşler de ifade edilmiştir. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren polis ve jandarmanın maddî imkânlarının yetersiz oluşu dile getirilmeye başlanmıştır. Bu konuya ilk olarak İzmir milletvekili Saracoğlu Şükrü Bey şu sözlerle temas etmiştir:

⁸¹ Orgeneral İzzettin Çalışlar (Muğla); 21.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.277.

⁸² Cemâl Alper Kazancıoğlu (Çorum); 29.05.1944, TBMM, *TBMM ZC (7. Dönem)*, Cilt:10, s.394.

⁸³ Ziraat Vekili Muhlis Erkmen (Kütahya); 27.05.1936, TBMM, *TBMM ZC (5. Dönem)*, Cilt:11, s.279.

⁸⁴ Besim Atalay Bey (Aksaray); 18.05.1930, TBMM, *TBMM ZC (3. Dönem)*, Cilt:19, s.118.

⁸⁵ Suphi Batur (Sinop); 15.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.660.

⁸⁶ Dr. Osman Şevki Uludağ (Konya); 28.05.1940, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:11, s.309.

⁸⁷ Dr. Fuat Umay (Kırklareli); 24.02.1949, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:16, s.569.

⁸⁸ Berç Türker (Afyonkarahisar); 24.05.1938, TBMM, *TBMM ZC (5. Dönem)*, Cilt:25, s.154.

⁸⁹ Lütfü Gören (Bolu); 23.05.1939, TBMM, *TBMM ZC (5. Dönem)*, Cilt:25, s.208.

“Bütçeyi tetkik ettiğimiz zaman göreceğiz ki doğrudan doğruya halk ile temas eden polis ve jandarma neferleri, o kadar az para alıyor ki bu aldıkları para ile kendilerinden beklenen hizmeti hiçbir vakit beklemek doğru olamaz. Jandarma ya köylünün kesesinden geçinecek veyahut babasının cebinden geçinecektir. Polis de ıstıraplar içerisinde, midesinin ıstırapları içerisinde bu memlekete hizmet etmek için koşacak, çalışacaktır. İsterdim ki bilhassa icra aletimizin halk ile temas noktaları olan bu kimseler devlet bütçesinden mümkün olduğu kadar fazla bir para alsınlar.”

⁹⁰ Nitekim 1927 yılında bir polis memurunun maaşının 50-60 lira⁹¹; 1944 yılında 100 lira olduğu görülmektedir⁹². Polis karakollarının çalışma şartlarının çok yerde hizmetin gerektirdiği nitelikleri taşımadığı ve imkânlarının yetersiz olduğu vurgulanmıştır⁹³.

Jandarma birliklerinde yaşanan maddî sıkıntılar da bu konuyu araştıran bir milletvekili tarafından dile getirilmiştir. Buna göre ödenekler, alaylara gönderilmekte, oradan taburlara, taburlardan da bölüklere gönderilmektedir. Ancak, sıra takımlara geldiği zaman para bitmektedir. Özellikle aydınlatma ve ısıtma harcamalarını takımdaki komutan ve erler kendi ceplerinden yapmaktadırlar⁹⁴. Köylerde görev yapan jandarma erlerinin ihtiyaçları, önemli ölçüde köy halkı tarafından karşılanmaktadır. Köylüler bu işi bazen gönüllü olarak, bazen da zoraki yapmaktadırlar⁹⁵.

Bu sıkıntılıların çözüme kavuşturulması ve diğer aksaklıkların ortadan kaldırılarak hizmet kalitesinin yükseltilmesi için zabıta görevi yapan polis ve jandarmanın birleştirilmesi teklif edilmiştir⁹⁶. 1947 yılı itibarıyla ülkede toplam 8.600 polis ve 46.000 jandarma ile emniyet hizmeti verildiği görülmektedir⁹⁷. 1945 yılı itibarı ile de 409 ilçenin 180’inde emniyet teşkilâtı bulunduğu, diğer ilçelerde bulunmadığı tespit edilmiştir⁹⁸.

6-Askerlik

Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminin yaraları sarılmadan İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması, askerlik alanında yeni sıkıntılıların yaşanmasına sebep olmuştur. Her ne kadar Türkiye İkinci Dünya Savaşı’na

⁹⁰ Saracoğlu Şükrü Bey (İzmir); 25.02.1924, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:2, s.332.

⁹¹ Mazhar Müfit Bey (Denizli); 11.04.1927, TBMM, *TBMM ZC (2. Dönem)*, Cilt:31, s.60.

⁹² Berç Türker (Afyonkarahisar); 24.05.1944, TBMM, *TBMM ZC (7. Dönem)*, Cilt:10, s.214-215.

⁹³ Abdülhak Fırat (Erzincan); 23.05.1939, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:2, s.207-208.

⁹⁴ Talât Bey (Ankara); 25.04.1928, TBMM, *TBMM ZC (3. Dönem)*, Cilt:3, s. 277.

⁹⁵ Cenap Aksu (Kocaeli); 28.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.507.

⁹⁶ Suphi Batur (Sinop); 15.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.654.

⁹⁷ İçişleri Bakanı Münir Hüsrev Göle (Erzurum); 28.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.531.

⁹⁸ İçişleri Bakanı Hilmi Uran (Seyhan); 20.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.252.

girmemişse de, çevresindeki ateş çemberinden çok ciddi ölçüde etkilenmiş; günlük hayatta ekonomik ve sosyal problemler yaşanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye 1 milyona yaklaşan bir orduyu tutmak mecburiyetinde kalmıştır⁹⁹. Bazı zamanlarda bu sayı 1,5 milyona kadar çıkmıştır¹⁰⁰. Maliye Bakanı tarafından harp yıllarında Millî Savunma Bakanlığına olağanüstü ihtiyaçların karşılanması için 2.671.000.000 lira verildiği açıklanmıştır¹⁰¹. 1939-1949 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde millî savunma ihtiyaçları için toplam 4.842.000.000 lira harcandığı, bunun da bütçenin yüzde 46,49'una tekabül ettiği ifade edilmiştir¹⁰². Nihayet 10 seneden beri bütçenin yüzde 50'sinin millî savunmaya harcandığı bilgisi paylaşılmıştır¹⁰³. Bununla birlikte, ordumuz için hiçbir fedakârlıktan çekinilmeyeceği¹⁰⁴, ordu için bütçenin öneminin olmadığı ve her şeyin verilmesi gerektiği¹⁰⁵; millî savunma bütçelerinin tartışmadan kabul edileceği çünkü Türk milletinin varlığının Türk ordusu, Türk ordusunun da Türk milleti olduğu şeklindeki görüşler de dile getirilmiştir¹⁰⁶.

Yıllık asker mükellef sayıları 1926, 1927 yıllarında 140.000'den başlayıp 1932 yılında 174.000'e kadar çıkmıştır¹⁰⁷. Bu rakam 1950 yılında 100-120 bin seviyesine düşmüştür¹⁰⁸. Çünkü ödenek yokluğundan bazı mükelleflerin silâh altına alınmasının ertelendiği veya silâh altındaki askerlere izin verildiği görülmüştür¹⁰⁹. Askerlik işlemlerinin yapıldığı Askerlik Şubeleri hakkında da değişik ifadeler verilmiştir. Millî Savunma Bakanı, 1945 yılında ülke sathında 400-500 kadar Askerlik Şubesi bulunduğunu ifade etmişse de¹¹⁰ 1949 yılında toplam 379 Askerlik Şubesi

⁹⁹ Başbakan Şükrü Saracoğlu (İzmir); 21.05.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:17, s.232-233.

¹⁰⁰ Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim İncedayı (Sinop); 25.12.1946, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:3, s.517.

¹⁰¹ Maliye Bakanı Halid Nazmi Keşmir (Tokat); 26.12.1947, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:8, s.354.

¹⁰² İsmail Rüştü Aksal (Kocaeli); 13.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.488.

¹⁰³ Hüsamettin Tuğaç (Kars); 15.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.613.

¹⁰⁴ Berç Türker (İçel); 27.05.1942, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:25, s.362-363.

¹⁰⁵ Celâl Bayar (İzmir); 22.05.1944, TBMM, *TBMM ZC (7. Dönem)*, Cilt:10, s.146-147.

¹⁰⁶ Durak Sakarya (Gümüşhane); 28.05.1940, TBMM, *TBMM ZC (6. Dönem)*, Cilt:11, s.342.

¹⁰⁷ Millî Müdafaa Vekili Zekâi Bey (Diyarbakir); 26.06.1932, TBMM, *TBMM ZC (4. Dönem)*, Cilt:9, s.340.

¹⁰⁸ Orgeneral Asım Gündüz (Kütahya); 15.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.604.

¹⁰⁹ Orgeneral İzzettin Çalışlar (Muğla); 20.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.235.

¹¹⁰ Millî Savunma Bakanı General Ali Rıza Artunkal (Manisa); 20.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.238.

bulunduğu görülmektedir¹¹¹. Askerlik Şubelerinin sayısı yetersiz olduğu için her kazada bir şube açılması teklif edilmiştir¹¹². Askerlik Şube sayısının yanında binalarının da yetersiz olduğu hakkında tespitler yapılmıştır: “... askerlik şubelerinin memleket içindeki binalarının donanımlarına geliyorum. Gezdiğiniz yerlerde bu binaları görüyorsunuz. Hemen hemen ne dosya dolapları var, ne de şunu bunu var. Evraklar zarflar içinde yerlerde sürünmektedir. Binaları biraz tanzim etmek, bunlara küçük birer bina yapmak ve bu binalara askere gelen erleri birkaç gün misafir edecek küçük bir koğuş ilâve etmek iyi olur zannediyorum.”¹¹³

Kışla binalarının da sıhî şartları taşımadığı görülmüştür: “Ordunun iskân meselesi üzerinde de durulmalıdır. Gayrısıhî ve gayrifennî kışla ve barınakların ıslahı yanında, yeni inşaatın bugünkü askerî ve hayatî telâkki ve icapları karşılayıcı olması şayan-ı temennidir. Mevcut kışlaların tamir ve bakım işlerinin de lâıyk-ı vechile yapılmadığı herkesin malûmu olan bir hakikattir.”¹¹⁴

Askerî personelin maaş ve özlük hakları konusunda bazı problemler de dile getirilmiştir. Subayların sivil memurlar gibi düzenli bir şekilde terfi alamadıkları, bu hususun bir sisteme bağlanması gerektiğine dikkat çekilmiştir: “...subaylar bizde siviller gibi her üç senede bir terfi etmeyip, uzun müddet oldukları rütbede beklemek mecburiyetindedirler. Meselâ; bir yüzbaşı 7, 8 hattâ 9 sene yüzbaşılıktaki kalıyor. Bir binbaşı en aşağı 6 sene ve bir yarbay da yine altı sene bu rütbede kalıyorlar... Halbuki bunların yambaşlarındaki sivil arkadaşları 18 senede 125 liraya yükseliyorlar. Berikisi 80 lirada kalırken onun mukabili, onun kadar hizmet süresi almıyor, bâzı sivil arkadaşlar birden bire 125 lira maaşa, hattâ içlerinden, bâzıları 150 lira aslî maaşa geçiveriyorlar. Niçin? Çünkü onlarda kanunen her üç senede bir muntazam terfi esası kabul edilmiştir.”

¹¹⁵ Gediklilerin (Astsubay) problemlerinin çözülmesi için 20 lira aslî maaştan göreve başlamaları, üç senede bir terfilerinin sağlanması, maaşlarının devlet memurları gibi peşin verilmesi istenmiştir¹¹⁶.

Ordunun tek görevinin askerlik mesleğini öğretmek olmayıp, okuma yazma bilmeyen askerlere okuma yazma da öğrettiği, hattâ bu konuda Millî Eğitim Bakanlığı’ndan fazla bir sayıya ulaştığı da görülmektedir. Bu konudaki intibalarını paylaşan Kütahya milletvekili Orgeneral Asım

¹¹¹ Vedat Dicleli (Diyarbakır); 21.02.1949, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:16, s.326.

¹¹² Feridun Fikri Düşünsel (Bingöl); 15.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.608.

¹¹³ Fikret Yüzatlı (Giresun); 20.12.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:20, s.234.

¹¹⁴ Kemâl Zeytinoğlu (Eskişehir); 23.02.1949, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:16, s.510.

¹¹⁵ Orgeneral Asım Gündüz (Kütahya); 15.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.602.

¹¹⁶ Feridun Fikri Düşünsel (Bingöl); 15.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.609.

GÜNDÜZ, şu ifadeleri kullanmıştır: “...ordu, büyük mikyasta bir mekteptir. Ordunun yegâne vazifesi bu dahilî esnan olacak eratı içine alarak her sınıfta muntazaman bunları terbiye etmek, bunları yetiştirmek ve köylerine göndermektir. Binaenaleyh ordu, hakikî bir mekteptir. Erat okutulur belki Millî Eğitim Bakanlığında daha çok olarak okur yazar efrat yetiştirilir. Sonra birçok sınıflarda meslek tahsili görürler: Baytar, sıhhiye memuru, telefoncu, telgrafçı, nalbant, elektrikçi yetişir. Yani, bütün milleti haddeden geçiren iyi bir mekteptir.”¹¹⁷ Buna ilâve olarak temel askerlik eğitimi verildikten sonra ihtiyaç fazlası olanlardan işçi kıt’aları oluşturularak memleket hastaneleri, okullar, yolların yapımında ve hattâ tarım işçiliğinde çalıştırılabilecekleri de teklif edilmiştir¹¹⁸.

Ordunun aynı zamanda bir gelişme ve ilerleme unsuru olduğu Maliye Vekili Saracoğlu Şükrü Bey tarafından şu sözlerle ifade edilmiştir: “Memleketimizde öteden beri ordu, bir müdafaa silâhı olduğu kadar bir inkişaf, bir terakkî unsurudur. Nitekim orduya tahsis ettiğimiz paradan birçok orta mektepleri, hastaneler, mukavelelerin iltizam ettiği faizler, kadastro hizmetleri görülmektedir ki bunlardan mektepler maarife, hastaneler sıhhiyeye, faizler maliyeye, kadastro hizmetleri tapuya devredilecek olursa memleketimizde müdafaa silâhına vermiş olduğumuz meblâğın yüzdesi, çok memleketin yüzdesinden dún (aşağı) bir vaziyete düşer.”¹¹⁹

Bununla birlikte askerlerin “emir eri” veya “hizmet eri” olarak kullanılmalari da eleştirilmiştir. Diyarbakır milletvekili Vedat DİCLELİ, emir eri müessesesinin ıslah edilmesi gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “Bütün hayatını elverişsiz şartlar içerisinde şerefli vazifelerine vakfeden subayların şehir hudutlarından ve aile konforundan uzak buldukları yerlerde, emir erlerine malik olmaları kadar tabii ve zarurî bir ihtiyaç tasavvur edilemez; fakat Ankara’da Yenişehir’in konforlu apartmanlarının antrelerinde yarım manga askerinin akşama kadar âtil durmasına gönlüm bir türlü razı olmuyor.” Hizmet erleri konusundaki eleştiriler de şöyledir: “Hizmet erlerine gördürülecek işlerin askerî mahiyette olması ve garnizon dahilindeki hizmetlere münhasır bulunması lâzım gelirken bu vaziyetin halen suiistimal edilmiş bir şekilde devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Memleket çocuklarının yurt savunması ödevlerini ifa ederken askerlik şeref ve haysiyetini rencide edici hizmetlerde istihdamını doğru bulmamaktayız.”¹²⁰

¹¹⁷ Orgeneral Asım Gündüz (Kütahya); 15.02.1950, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:24, s.604.

¹¹⁸ General Naci Tınaz (Ankara); 26.12.1947, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:8, s.313.

¹¹⁹ Maliye Vekili Saracoğlu Şükrü Bey (İzmir); 17.05.1930, TBMM, TBMM ZC (3. Dönem), Cilt:19, s.78.

¹²⁰ Vedat Dicleli (Diyarbakır); 21.02.1949, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:16, s.326.

Türk Silâhlı Kuvvetleri Teşkilât Kanunu olmadığı için, Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin icraatı ve harcamalarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin denetiminin dışında kaldığı da başka bir eleştiri konusu olmuştur¹²¹.

Çanakkale ve Sarıkamış şehitleri de Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunda gündeme gelmiştir. Çanakkale'deki kayıpların sebepleri, o savaşa katılmış bir subay olan Bursa meb'üsü Faik YILMAZİPEK tarafından şu şekilde açıklanmıştır: *“Bendeniz Çanakkale ve Lemberg cephesi müdafasını yapan ve cihanşümül bir şöhret kazanan 19. Fırka subaylarındım. Çanakkale muharebesini yaptık, muvaffak olduk, cihanşümül bir şöhret kazandık. Fakat bu müdafaa müthiş insan zayıyatına mal olmuştur. Bunun en mühim sebebi bize lâzım olan takviye kıtaatını depolardan acemi olarak alıp bir taraftan talim ve terbiye bir taraftan da müdafaya mecbur kalışımızdır... bugünkü aklımla düşünüyorum; oradaki erittiğimiz Mehmetçiklerin herhalde beşte ikisini tasarruf edebilirdik. Çünkü arzettiğim gibi zaiyat mühimdi. Mehmetçik talim görmeden geliyor, süngü takmasını, tüfek doldurmasını bilmez. Bunlara bir taraftan talim gösterir, bir taraftan da müdafamızı yapardık.”*¹²² Sarıkamış şehitlerinin unutulmaması gerektiği de Kars meb'üsü Zihni ORHON tarafından dile getirilmiştir: *“Sarıkamış'ta en güzide bir ordumuzu kaybettik. Allahüekber Dağında bu memleketin en güzide evlâtlarını şehit verdik. Bugün hiçbir Türk evi yoktur ki, bir evlâdını, bir yavuklusunu Allahüekber Dağında, Sarıkamış ormanlarında kaybetmiş olmasın. Her tarafta şöyle böyle şehitlikler yapılmıştır. Fakat Sarıkamış'ta bir taş bile dikilmemiştir... orada can verenler, samimî olarak vatan uğruna canlarını vermişlerdir. Burada bir âbide dikilmesi, yeni nesli fedakârlığa sevk edecek bir vesiledir... Sayın bakandan rica ediyorum. Orayı da daha ziyade unutmasın, bir teşebbüste bulunsun, bunu rica ediyorum. Buraya da bir âbide yapılsın.”*¹²³

Bir temenni de Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminin harp tarihinin yazılması talebi ile ilgilidir: *“Harp tarihlerimiz henüz resmî olarak neşredilmemiştir. Balkan Harbi, Birinci Cihan Harbi, İstiklâl Harbi tarihlerimize ait yazılar arşiv halinde dolaplarda, raflarda durmaktadır. Bu neden böyle oluyor? Bir harp tarihini o devri yaşamış olanlar elbette daha iyi yazarlar. Bırakılırsa ve gelecek nesillerin eline geçecek olursa, bunların ya iyi yazılmaması ve hiç yazılmaması gibi bir neticeye varmış olabiliriz. Mekteplerde okurken Osmanlı harp tarihlerinin elimizde bulunmamasından çok üzüliüyorduk. Halbuki harp tarihleridir ki, yalnız o milletin, ordusunun zabitan heyetini, kumandanlarının değil, devlet*

¹²¹ General Sadık Aldoğan (Afyonkarahisar); 15.02.1950, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:24, s.605.

¹²² Mehmet Faik Yılmazipek (Bursa); 28.12.1947, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:8, s.478-479.

¹²³ Zihni Orhon (Bursa); 15.02.1950, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:24, s.625.

ricalini de yetiştirir. Çünkü o harplerden ister mağlûbiyetle çıkılsın, ister zaferle çıkılsın onu doğuran esbap ve avamili veya zaferleri doğuran tedbirler bu tarihlerde görülecek, okunacak olursa bundan büyük dersler çıkarılacak ve istifade edilmiş olacaktır... Bizim Harb Tarihi Encümeni bunları incelemekte ve neşretmekte muvaffak olamıyor... Balkan, Birinci Cihan Harplerini, İstiklâl Savaşını, Tarih Kurumu ile anlaşarak bizim bu harp tarihlerimizi de arşivleriyle beraber oraya devrederek bir an evvel yazılmasını istirham ediyorum.”¹²⁴

7-Umumî Müfettişlik

5 Haziran 1927 tarih ve 1164 sayılı “*Umumî Müfettişlik teşkiline dair kanun*” ile Türkiye’de 1927-1935 yılları arasında vilâyetler üstü mahallî bir idarî teşkilât olarak dört umumî müfettişlik kurulmuştur¹²⁵. Uygulamaya konan ilk umumî müfettişlik 1927 yılında merkezi Diyarbakır olmak üzere kurulan Birinci Umumî Müfettişliktir. Ardından 1934 yılında Trakya bölgesinde görev yapmak üzere İkinci Umumî Müfettişlik kurulmuş; bunu 1935 yılında merkezi Erzurum olan Üçüncü ve aynı yıl merkezi Tunceli olan Dördüncü Umumî Müfettişliklerin kuruluşu takip etmiştir. Müfettişlikler 1947 yılına kadar çalışmalarını sürdürmüşler, 1947 yılında görevlerini tamamlamışlardır. Nihayet 1952 yılında Demokrat Parti hükümeti umumî müfettişlikler hakkındaki kanunu yürürlükten kaldırmış ve böylece teşkilat hukuken de sona ermiştir. Bu konuda yapılmış akademik çalışmalarda konu, umumî müfettişliklerin yönetim modeli, yetkileri, kuruluşlarını gerektiren güvenlik, sosyal ve ekonomik sebepler ve diğer yönleri ile ortaya konulmuştur¹²⁶. Biz burada konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi bütçe görüşmelerine yansıyan tartışmalarını vererek katkı sağlamaya çalışacağız.

Konu ilk defa 1932 yılı bütçe görüşmelerinde tartışmaya açılarak umumî müfettişlik uygulamasının faydaları ve zararları dile getirilmiştir. Kocaeli meb’ûsu Sırrı Bey, “*Kanun u mahsusuna göre memleket birkaç parçaya ayrıldığı halde yalnız şimdilik birinci muntıkada teşkil edilmiş olan müfettiş-i umumîliğin mevcudiyetinden bu ana kadar memleket için bir faide husule gelmediğini söylemek isterim. Her şeye asari ile hükmetmek iktiza ettiğinden hem o havalide tehaddüs eden vekayi itibarıyla bu teşekkülün memlekete nafi bir hizmet ifa etmediğini anlamaktayım*” şeklindeki sözleri ile umumî müfettişlik uygulamasının ülkeye ve bölgeye bir faydası olmadığını ifade etmiştir¹²⁷. Buna karşılık Diyarbakır meb’ûsu

¹²⁴ Orgeneral İzzettin Çalışlar (Balıkesir); 15.02.1950, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:24, s.600.

¹²⁵ *Resmî Ceride*, 16 Temmuz 1927, Sayı:634, s.2873.

¹²⁶ Engin Çağdaş Bulut; “Devletin Taşradaki Eli: Umumî Müfettişlikler”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları*

Dergisi Yıl: 11 Sayı: 21 (Bahar 2015), s.83-110.

¹²⁷ Sırrı Bey (Kocaeli); 20.06.1932, TBMM, *TBMM ZC (4. Dönem)*, Cilt:9, s.198.

Zülfü Bey, umumî müfettişliğin bölgeye yaptığı katkılardan bahsetmiştir: *"Efendiler, Sırrı Beyefendi'nin buyurdıkları gibi Birinci Müfettişlik, hiçbir iş yapmamış değildir. Birinci Müfettişlik, vatandaşların refahına ve memleketin asayişini temine pek çok hizmet etmiştir. Binaenaleyh Sırrı Beyefendi bunları görmüş olsaydı bu şekilde beyanatta bulunmazdı."*¹²⁸

Sırrı Bey, iddialarına devam ederek, umumî müfettişlik bölgesindeki kaçakçılık faaliyetlerini dile getirmiştir: *"... cenuptaki kaçakçılığın memleket üzerinde bıraktığı tahripkâr izlerdir. Kaçakçılığın vücudu da inkâr edilemiyordu. Bunun üzerinde ne kadar durulsa, ne kadar söz söylenmiş olsa, imha ve iffası lâzım. Çok mühim ve esaslı bir mesele olduğuna delâlet eder. Fevkalâde tedbirler alınuncaya kadar kaçakçılığın memleketi işgal etmesi, o muntıkadaki idarenin zannederim zaafına delâlet eder."*¹²⁹ Sırrı Bey'in bu iddialarına da Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey, şu sözlerle cevap vermiştir: *"Müfettiş-i Umumîlik, valiler ve jandarma ve hudut kumandanları kaçakçılıkla çok meşgul olmuşlardır. Fakat behemehal Büyük Millet Meclisinin müdahalesi ve Büyük Millet Meclisinin kanunu lâzım gelmiş ve bu kanun yapıldıktan sonradır ki kaçakçılık orada iflâs etmiştir. Demek ki bir müfettiş-i umumî ve valinin elinde bulunan salâhiyetlerin fevkinde tedbirler alınmak lâzım gelmiştir ki bu kanun yapıldı. Müfettiş-i Umumî ve valiler bu noksanları görmüşler ve yazmışlardır. Büyük Millet Meclisi'nin aldığı tedbir ve hususî mahkemeler sayesinde kaçakçılık inhilâl etmek üreder. Ben bunları aldığım raporlara istinaden söylemiyorum. Suriye gazetelerinde okudum. Orada yer yer kurulan kaçakçılık merkezleri inhilâl etmekte ve dahile doğru çekilmektedir."*¹³⁰ Dahiliye Vekili'nin ifadelerine rağmen Türkiye-Suriye sınırındaki kaçak ticarî faaliyetlerin daha uzun yıllar devam ettiği, bilimsel çalışmalarla tespit edilmiştir¹³¹.

Aradan 10 yıl geçtikten sonra umumî müfettişlikler ve bunların lâğvedilmesi hususu Çoruh meb'ûsu Mazhar Müfit KANSU tarafından teklif edilmiştir: *"... bizde bir müfettiş-i umumîlikler vardır. 1934 senesinden beri 8- 9 milyon lira verdik ve her sene de veriyoruz. Bu sene de bütçede gördüm, yalnız 80 bin lira müfettişlere devir harcırahı veriyoruz. Efendiler, lütfen bir daha beni dinleyiniz: Bu şekilde müfettiş-i umumîlerden hiç bir fayda memul değildir. Geçen sene bu mâruzâtıma karşı merhum Başvekil Refik Saydam benim bu fikrime iştirak eder olduğunu ve fakat bu müfettiş-i umumîliklere başka bir şekil vermek*

¹²⁸Zülfü Bey (Diyarbakir); 20.06.1932, TBMM, *TBMM ZC (4. Dönem)*, Cilt:9, s.222.

¹²⁹Sırrı Bey (Kocaeli); 20.06.1932, TBMM, *TBMM ZC (4. Dönem)*, Cilt:9, s.251.

¹³⁰Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey (Muğla); 22.06.1932, TBMM, *TBMM ZC (4. Dönem)*, Cilt:9, s.252.

¹³¹Mehmet Evsile; "Türkiye-Suriye Sınırında Yaşanan Ekonomik ve Sosyal Problemler (1923-1960)", *Kesit*

Akademi Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 7, Mart 2017, s. 26-27.

*mutasavver ise de ahval-i malûme dolayısıyla âtiye terkedilmek mecburiyetinde kalındığını söylemişti. Arkadaşlar; ahval-i malûme, gene o ahval-i malûmedir. Atiyi ölçecek isek elimizde mikyasa yoktur. Binaenaleyh faydası olmadığı anlaşılan bu müesseselere, ahval-i malûme ve âtiye irca ederek boyuna masraf edilmesinde mâna yoktur. Ya bu şekli tadil edip memlekete daha nafî bir şekilde bunları yeniden kurmak veyahut da derhal lâğvetmek lâzımdır. Yani mümkünü, imkânı buluncaya kadar bunları lâğvetmek lâzımdır.”*¹³² Ancak yine bölge milletvekillerinin bu taleplere karşı görüşler ifade ettikleri görülmektedir. Tunceli meb’ûsu Necmeddin Sahir SILAN, umumî müfettişliklerin kaldırılmasına şu sözlerle itiraz etmektedir: “*Umumî Müfettişlikleri daha verimli bir hale getirebilmek için bazı tedbirler alınabilir ve buna ait kanunda, tecrübelerle göre, bazı değişikliklerde bulunabilir. Ancak, her ne şekilde olursa olsun, hattâ şu veya bu zaruret ve düşünce ile umumî müfettişliklerin sayısı azaltılmak istenirse bile, değil bugün, hattâ çok ileri yıllar için dahi merkezi Diyarbakır’da olan ve doğu illerimizi kucaklayan Birinci Umumî Müfettişlik ile merkezi Elâzığ da bulunan Dördüncü Umumî Müfettişliğin kaldırılmasına asla taraftar değilim.”*¹³³

Mazhar Müfit KANSU, bu konudaki düşüncesinde ısrar ederek, umumî müfettişliklerin bir işe yaramadığını ve kaldırılmaları gerektiğini iki yıl sonra bir defa daha ifade etmiştir: “*1934’ten beri bugüne kadar 10 milyonu geçen bir masraf edilen fazla memuriyet var: Müfettiş-i Umumîler. Müfettiş-i Umumîliklerin esasına muarız değilim. Fakat bugünkü şekilde kalması da memleket için bir fayda hasıl olmadığından dolayı ve bunlara yeni şekil vermek veyahut da lâğvetmek taraftarıyım.”*¹³⁴ Bu defa Mazhar Müfit Bey’e, Eskişehir meb’ûsu Emin SAZAK da şu sözlerle destek olmuştur: “*Müfettiş-i Umumîlik. Bu hatanın üzerinde ısrar etmenin mânası var mı? Buraya on para dahi versek günahdır. Kötü olmadı, olmadı ama ne faydası oldu? Dahiliye Bakanından emir almadan bir iş mi yapıyor? Bir zat çıksın da müfettiş-i umumîlikten memleket bir santim kazandı desin, eyvallah söyleyebilene. Vilâyetlerin Dahiliye ile olan muamelâtını geciktirmiştir, şudur veya budur. Bu hatalar üzerinde niye ısrar ediyoruz?”*¹³⁵

Nihayet umumî müfettişliklerin anayasaya aykırı olduğu ve kaldırılmaları gerektiği hakkındaki ifadelerle, bu konudaki tartışmalar tamamlanmaktadır: “*Genel Müfettişlikleri geçici zaruretler dolayısıyla derpiş etmiş bulunuyoruz. Bunun devamlı bir teşkilât olarak mütalâasına*

¹³² Mazhar Müfit Kansu (Çoruh); 24.05.1943, TBMM, *TBMM ZC (7. Dönem)*, Cilt:2, s.164.

¹³³ Necmeddin Sahir Silan (Tunceli); 23 .05.1944, TBMM, *TBMM ZC (7. Dönem)*, Cilt:2, s.204-205.

¹³⁴ Mazhar Müfit Kansu (Çoruh); 21.05.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:17, s.210.

¹³⁵ Emin Sazak (Eskişehir); 21.05.1945, TBMM, *TBMM TD (7. Dönem)*, Cilt:17, s.217.

*esasen Anayasamız ve Vilâyetler İdaresi Kanunu imkân vermez. Çünkü Anayasamız, malûm u âliniz idare taksimatımızı ocak, bucak, ilçe ve il olarak kabul etmiştir. Genel Müfettişlik teşkilâtı diye bir şey yoktur.”*¹³⁶

8-Tunceli Meselesi

Dersim olayları sırasında Tunceli il merkezi, Elâzığ'a nakledilmiş ve bölgede bir ıslahat programı uygulanmıştır. Aradan 6-7 yıllık bir zaman geçtikten ve ıslahat programı tamamlanıp, bölgede asayişin temin edilmesinden sonra, il merkezinin tekrar Tunceli sınırları içerisine taşınması; mecburî göçe tabi tutulanların yurtlarına dönmeleri ve yasak bölgelerin yeniden açılması talepleri gelmeye başlamıştır.

Bunların ilki olan Bingöl meb'ûsu Feridun Fikri DÜŞÜNSEL, şu görüşleri dile getirmiştir: *“Devletin otoritesini temsil eden vilâyetin şimdiki Tunceli'nin göbeğine gidip oturması en büyük bir zarurettir. Bunun yapılması şimdiye kadar dökülen kanların ve sarf edilen emeklerin zarurî bir neticesidir. Bendeniz burada bunu bir vicdan vazîfesi olarak arz ediyorum. Elâzığ vilâyeti merkezinde Tunceli vilâyeti kalamaz...oraya kuvvetli bir valinin gidip merkez-i vilâyette oturmasını, adliye teşkilâtını oraya getirmesini ve vaziyeti ele almasını, her suretle bu işi tam ve kâmil bir şekilde tasarrufu altına almasını, millî ve esaslı bir vazife telâkki ettiğimi arz ederim. Yine Tunceli meselesinin lahikî olmak üzere, Çemişkezek kazası dâhilinde geniş saha-i arazi vardır. Bu zavallı Çemişkezek halkı öteden beri sıkıntı çekerlerdi. Tam Tunceli vilâyet haline inkılâp ettiğinde Cumhuriyetin feyizlerinden, nimetlerinden, asayişinden, yeni durumun nimetlerinden istifade etmek mevkiinde iken bugün Çemişkezek kasabası halkı köyünden, kasabasından, merkezden köylerine kadar, bağlarının bahçelerinin civarında bulunan köylerden ve araziden istifade edememektedirler. Bu, vekâletçe de malûmdur. Müfettiş-i Umumîlik bunu yazmıştır. Bilhassa Çemişkezek halkının mazide çektiği ıstırap da malûmdur. Bunun hükümetçe esaslı şekilde göz önüne alınarak bundan istifade ettirilmeleri imkânı aranmalıdır.”*¹³⁷

Tunceli meb'ûsu Necmeddin Sahir SILAN da, bu konuda görüşlerini açıklamıştır: *“...vilâyet merkezinin Tunceli sınırları içine alınması, işlerin güdümü itibarıyla olduğu kadar, halk dileklerini yerine getirmek ve bugün halkın mâruz kaldığı bazı zorlukları karşılamak bakımından da çok faydalıdır. Ancak vilâyet merkezinin Tunceli sınırları içine alınması, “Vali ve Komutan” sıfatlarından “Komutan” sıfatının kaldırılması, vilâyet işlerinin müstakil bir vali eliyle ve tabii idare usulleriyle yürütülmesi bu çevrede yaşayanlar için yeter bir tedbir değildir. Buradaki*

¹³⁶ Muzaffer Akalın (Kastamonu); 26.12.1947, TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:8, s.345.

¹³⁷ Feridun Fikri Düşünsel (Bingöl); 23.05.1944, TBMM, TBMM ZC (7. Dönem), Cilt:10, s.201-202.

vatandaşlarımızı, büyük fedakârlıklarla tesis edilmiş olan emniyet havası içinde, bu çevrenin çeşitli tabiat zenginliklerinden faydalanma ve çalışma imkânları verilmek suretiyle, daha müspet bir hale getirmek gerektir."¹³⁸

Dahiliye Vekili Hilmi URAN, bu taleplere şu sözlerle katılmıştır: *"...vilâyet merkezi hakikaten Tunceli vilâyetinin haricinde, Elâzığ'da müessesdir. Bu belki Tunceli vilâyetinin geçirdiği devre için zarurî telâkki edilmiş olabilir. Fakat bugün Tunceli'nde inzibat tesis edilmiş ve bundan sonra, teessüs etmiş olan inzibatı muhafaza ve Tunceli halkının iktisadî kalkınması devri hulul etmiş olduğu için hakikaten Tunceli vilâyet merkezinin Tunceli vilâyeti dâhiline girmesi lâzımdır."*¹³⁹

30 Aralık 1946 tarihinde kabul edilen *"Tunceli İl Merkezinin Kalan Kasabasına Nakline ve Kalan İlçesi Kadrosuyla Kütahya İlinde Altıntaş İlçesinin Kurulmasına dair kanun"* ile 1 Ocak 1947 tarihinden itibaren Tunceli il merkezi, Elâzığ ilinden çıkarılarak Tunceli'ye nakledilmiştir¹⁴⁰.

Tunceli'de uygulanan özel kanun hükümlerinin kaldırılıp, hayatın normal seyrine dönmesini sağlamak üzere Tunceli meb'ûslarının talepleri de şu şekildedir¹⁴¹: *"Büyük Millet Meclisi'nce 1935 yılı sonunda kabul edilmiş olan ve Tunceli'nin özel idaresini sağlayan 2884 sayılı kanun, Tunceli vilâyetinin "Vali ve Komutan" eliyle idare olunacağını tasrih ve kabul ederken muhtelif kanunlarla İcra Vekilleri Hey'etine verilmiş olan salâhiyetlerin daha kısa yollardan, yerinde tatbiki için "Vali ve Komutan"a idarî ve adlî bir çok salâhiyetler de vermiştir. Yine bu kanuna göre, "Vali ve Komutan"lık sıfatlarını uhdesinde toplayan zatın, içinde Tunceli'nin de bulunduğu diğer vilâyetleri murakabeye memur "umumî müfettiş" olduğu da tespit ve kabul edilmiştir. ...Bu arada, bu güzel vatan parçası üzerinde, doğu illerimizin bir çoklarında görülemeyecek bir şekilde, ileri adımlar atılmış ve medenî bir çok tesisler vücuda getirilmiştir. Bugün, vilâyet sınırları içindeki toprakları birbirine bağlayan yollar ve köprülerle hükümetimizin kudretini belirten, emniyetini sağlayan ve halk hizmetine açılan çeşitli yapılar, hükümet konaklarıyla kışlalar ve karakollar, sağlık yuvalarıyla okullar, memur ve subay evleri Cumhuriyet idaresinin bu çevreye değerli armağanlarıdır. Bu suretle başlayan ve daha yıllarca sürecek olan bu islah, ihya ve imar hamlelerinin, uyandırıcı ve aydınlatıcı çalışmaların diğer mesut bir nişanesi de, Tunceli'ndeki vatandaşlarımızın dahi, hükümetimizin etrafında muti birer unsur olarak çalışmak, memlekete ait çeşitli ve şerefli ödevlerini yerine getirmek*

¹³⁸ Necmeddin Sahir Sılan (Tunceli); 23 .05.1944, TBMM, *TBMM ZC (7. Dönem)*, Cilt:2, s.206-207.

¹³⁹ Dahiliye Vekili Mustafa Hilmi Uran (Seyhan)23 .05.1944, TBMM, *TBMM ZC (7. Dönem)*, Cilt:2, s.210.

¹⁴⁰ 30 .12.1946, TBMM, *TBMM TD (8. Dönem)*, Cilt:3, s.826-832.

¹⁴¹ Necmeddin Sahir Sılan (Tunceli); 23 .05.1944, TBMM, *TBMM ZC (7. Dönem)*, Cilt:2, s.203.

imkânını bulabilmiş olmasıdır... Ancak, bu çevrede memleketin yüksek menfaatleri bakımından, 1936 yılından beri tatbik edilmekte olan özel idare tarzının, şimdiye kadar elde edilen neticelere göre, asayiş bakımından, eskisi gibi idamesini icap ettirecek bir vaziyet bugün kalmamış olsa gerektir. Bu itibarla, ben, Tunceli'nin özel idaresini sağlayan, arzettiğim gibi iki defa uzatılan ve 31 Birincikanun (Aralık) 1944' te sona erecek olan Özel İdare Kanununda, bugünkü şartlarına göre ve tabii idare usulüne avdeti temin edecek tarzda, hükümetimizce uygun görülecek esaslar dahilinde, bir değişikliğin yerinde olacağını arzetmek istiyorum.”

Aynı milletvekilinin yasaklanmış bölgelerin yeniden iskâna açılması hakkındaki talepleri de şöyledir: “Yasaklanmış ve boşaltılmış bölgeler işi, 2510 sayılı kanun ile bu kanunun bazı maddelerini değiştiren 2848 sayılı kanunun tatbikıyla ilgilidir. Esas itibarıyla 2510 sayılı kanunun onuncu maddesi, aşiretlerin hükmi şahsiyeti ile aşireti, aşiret reisliğiyle beyliği, ağalık ile seyitliği ve bunlara ait teşekkül ve taazzufları kaldırmış ve aşiret anlamı içinde ulus, boy, el, oymak, oba gibi göçebe yaşayışlarla topluluklara son vermiş olduğundan bu çevrede 1936 yılında başlayan ıslahatını ve onu takip eden zarurî tedip hareketleriyle aşiretlere ait hükümler yerine getirilmiştir....Yine bu devrede, hükümetimizin ıslahat esaslarını sağlamaya matuf çalışmaları esnasında, harekete geçen silâhlı haydutların mukavemetlerini kırmak için mevzuubahis kanunlarla verilen salâhiyetlere göre bazı yerlerin yasak edilmesi ve bazı yerlerin ve ailelerin başka yerlere gönderilmesi, hükümet menfaatleri itibarıyla zarurî olmuş ve 1937 - 1938 yıllarında İcra Vekilleri Heyetince kabul edilen kararnamelerle gerekli tedbirler alınmış ve Kalan çevresindeki bazı yerlerle diğer bazı yerler boşaltılmış bölgeler arasına konulmuştur. Ancak, mevzuubahis tedip hareketleri başarı ile sona erdirilmiş ve bugün o çevrede huzur ve emniyet tamamıyla tesis edilmiş olduğuna göre yasaklanmış ve boşaltılmış bölgelerin durumunu, bugünün icaplarına göre, yeniden incelemek, gözden geçirmek yerinde olsa gerektir”¹⁴².

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında bu alanda yaşanan sıkıntıların çözümü için gerekli tedbirler alınmaya başlanmıştır. 1921 ve 1924 Anayasaları, Köy Kanunu, Vilâyetler İdaresi Kanunu, Belediye Kanunu gibi anayasal ve kanunî düzenlemelerle yeni bir mevzuat oluşturulmuştur.

Yeni idarî birimler ve belediyelerin ihdası ile devlet hizmetlerinin vatandaşlara daha etkili bir biçimde ulaşması sağlanmıştır. Nitekim 1949 yılında 63 vilâyet, 334 ilçe, 940 bucak, 34.354 köy ve 800 belediye

¹⁴² Necmeddin Sahir Silan (Tunceli); 23 .05.1944, TBMM, TBMM ZC (7. Dönem), Cilt:2, s.205.

teşkilâtı kurulmuştur. 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı “Köy Kanunu” ile köylerin eğitim, sağlık, ziraat ve ekonomik alanlarda geliştirilmesine çalışılmıştır. 1947 yılı itibarıyla ülkede toplam 8600 polis ve 46.000 jandarma ile emniyet hizmeti verildiği görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında 1 milyon ilâ 1,5 milyon arasında asker tutularak ülkenin dış etkilerden korunması sağlanmış, ancak bu durum sivil sektördeki bazı hizmetlerin aksamasına ve vatandaşların üzerindeki malî külfetin artmasına sebep olmuştur. Umumî Müfettişlik sahaları ile Tunceli bölgesindeki asayiş uygulamaları ile ülkenin güvenliği ve bölgenin kalkınması için çalışmalar yapılmıştır.

Böylece ülkede kanun hakimiyetinin kuruluşu ve iç güvenliğin sağlanmasından sonra, bu zemin üzerinde ekonomik ve sosyal kalkınmanın, eğitim hamlelerinin ve diğer alanlardaki düzenlemelerin yaşayacağı ortam oluşturulmuştur. Bu çalışmaların tamamı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin demokratik, lâik, sosyal ve hukuk devleti özellikleriyle modern bir devlet olmasına katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

1-Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi ve Zabıt Cerîdesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (7.Dönem), Cilt:17, Ankara, 1945.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (7.Dönem), Cilt:20, Ankara, 1946.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (8.Dönem), Cilt:3, Ankara, 1947.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (8.Dönem), Cilt:8, Ankara, 1948.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (8.Dönem), Cilt:16, Ankara, 1949.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (8.Dönem), Cilt:24, Ankara, 1949.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (2.Dönem), Cilt:6, Ankara, 1968.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (2.Dönem), Cilt:31, Ankara.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (3.Dönem)*, Cilt:3, Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (3.Dönem)*, Cilt:19, Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (4.Dönem)*, Cilt:3, Ankara, 1931.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (4.Dönem)*, Cilt:9, Ankara, 1932.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (4.Dönem)*, Cilt:22, Ankara, 1934.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (5.Dönem)*, Cilt:11, Ankara, 1936.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (5.Dönem)*, Cilt:25, Ankara, 1938.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (6.Dönem)*, Cilt:2, Ankara, 1939.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (6.Dönem)*, Cilt:11, Ankara, 1940.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (6.Dönem)*, Cilt:18, Ankara, 1941.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (6.Dönem)*, Cilt:25, Ankara, 1942.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (7.Dönem)*, Cilt:2, Ankara, 1943.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (7.Dönem)*, Cilt:10, Ankara, 1944.

2- Resmî Yayınlar

- Resmî Cerîde*, 16 Temmuz 1927, Sayı:634.
- T.C. Resmî Gazete*, 14 Nisan 1930, Sayı:1471.
- T.C. Resmî Gazete*, 6 Mayıs 1930, Sayı:1489.
- T.C. Resmî Gazete*, 10 Temmuz 1941, Sayı:4856.

3- Basılı Eserler

Bulut, Engin Çağdaş, “Devletin Taşradaki Eli: Umumî Müfettişlikler”,
Cumhuriyet

Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl: 11 Sayı: 21 (Bahar 2015), s.83-110.

Çiçik, Yeter, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler”, *KSÜ Sosyal Bilimler*

Dergisi, Nisan 2014. Cilt:11, Sayı:1, s. 53-64.

Evsile, Mehmet, “Millî Mücadele Sırasında Ankara’da Günlük Hayat”,
Başkent Oluşunun 90.

Yılında Ankara: 1923-2013; Ankara, 2014, s. 303-310.

Evsile, Mehmet, “Türkiye-Suriye Sınırında Yaşanan Ekonomik ve Sosyal Problemler

(1923-1960)”, *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 7, Mart 2017, s.23-29.

Göymen, Korel, “Türk Yerel Yönetiminde Katılımcılığın Evrimi: Merkeziyetçi Bir

Devlette Yönetişim Dinamikleri”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:32, Sayı:4, Aralık

1999, s. 67-83.

Karahasanoğulları, Onur, *Birinci Meclisin İçki Yasağı (Men-i Müskirat Kanunu)*,

Ankara, 2007.

Kaştan, Yüksel, “Osmanlı Devletinde “1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanun u

Muvakkati “ ile Vilâyet Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, Ocak 2016, s.78-98.

Kili, Suna – A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür

Yayınları, Ankara, 1985.